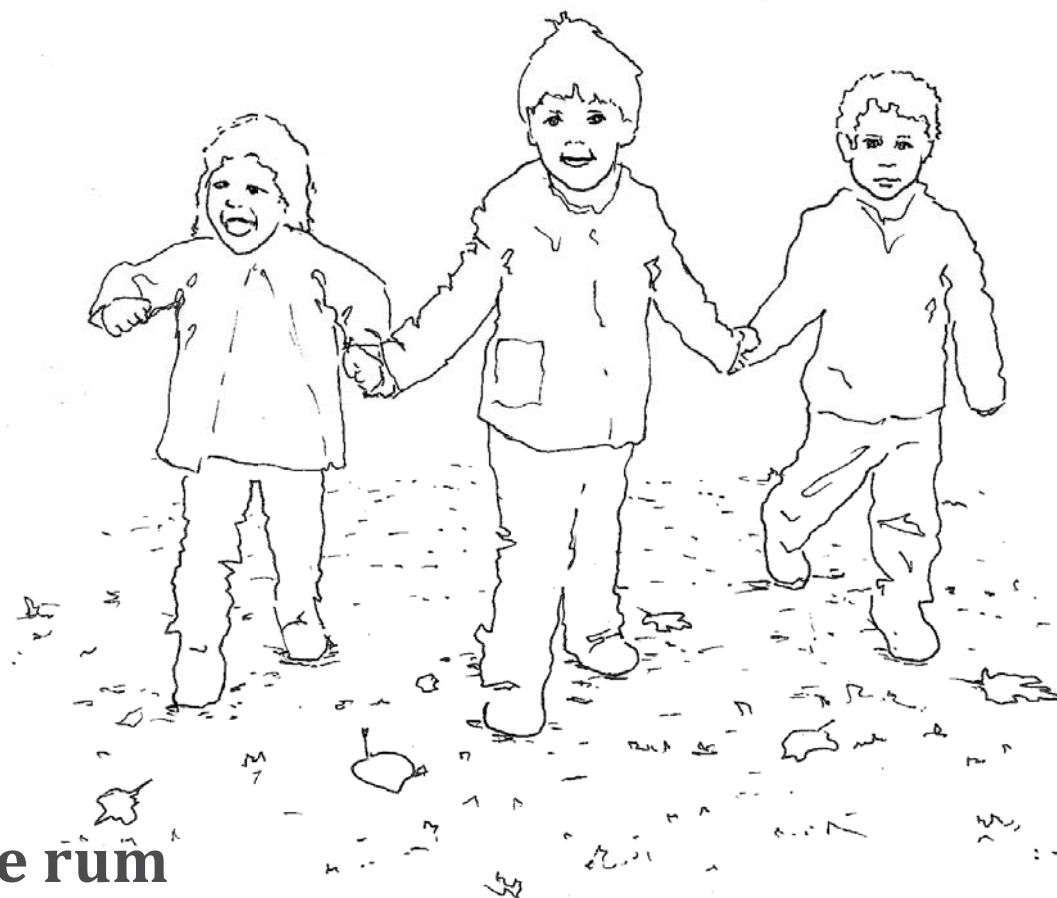

Utforskande rum

-en ny förskola i Eriksbo

Ida Olsson Bjärmark

CHALMERS

Examensarbete på Chalmers Arkitektur
Ida Olsson Bjärmark

Examinator:
Ola Nylander

Handledare:
Peter Fröst
Lena Hopsch

Maj 2014

ABSTRACT

The child's path through childhood is a long and exciting journey full of adventures and discoveries. By exploring their surroundings children start to understand and relate to the world around them. This thesis aims to investigate how the built environment can support children in their early development. It also intend to investigate how you can create an architecture where children can experience both safety and curiosity. An environment where there is something to explore for all children, no matter how old they are.

Knowledge has been gained through literature and studies of operating preschools, including dialogues with pedagogues, observations of the daily work flow and study visits. Through the method of Research by Design this knowledge has been transformed into a building proposal.

The new preschool will be situated in connection to the existing Eriksbo school in Eriksbo, a residential area in Gothenburg. The site is central in the area but at the same time close by a forest. The new preschool contains both small spaces in a size adapted to the children and larger areas where the children can commit to more space-demanding activities. The same goes for the outdoor environment where a diversified environment enables different games for different situations and different children.

By this design proposal I intend to create a building with architectonical qualities that can aid the children in their development. In many places in Sweden today there is a preschool shortage and when we supply that need we have a chance to improve the built environment for the children. Unfortunately that is not always the case and I believe we should ask ourselves what we can gain from good architecture. Which benefits will high quality architecture in preschools bring to the children and to our society as a whole?

Vissa av barndomens platser har etsat sig fast i minnet, platserna som var extra betydelsefulla, platser fulla av upplevelser, platser där jag som barn spenderade extra mycket tid. Platserna som formar oss, platserna som stannar kvar.

INNEHÅLL

Introduktion

Introduktion	8
Vision	9

Barnets värld

Barnets värld	12
Förskolans utveckling	14
Barnets åldrar	16
Studiebesök	
Besök på Varla förskola	18
Besök på Transistorgatans förskola	20
En dag på Ceresgatans förskola	22

Eriksbo

Eriksbo och uppdraget	26
Målpunkter	28
Stråk och trafik	29
Befintlig bebyggelse	30
Inspiration	32
Byggnadsvolym	33

I en byggnad för barn

Lokalfördelning	38
Innemiljön	40

Utemiljön	44
Program och lokalbehov	47

Designförslag

Förskolebyggnaden	50
Funktioner och samband	51
Bottenvåningen	53
Övervåningen	55
Avdelningen	56
Sektion	60
Utemiljön	62
Lekgården	64
Fasader	68
Material och konstruktion	69
Fönster	70
Modellfoton	71

Reflektion

Slutdiskussion	74
Referenser	76

INTRODUKTION

Förskolan tar emot barn i åldrarna ett till och med fem år och är därmed en av de första miljöerna ett barn bekantar sig med. De flesta barn spenderar stora delar av sin vakna tid på förskolan. Detta innebär givetvis att både lokalernas och organisationens utformning får stora konsekvenser för barnets välmående. En välfungerande förskola ger barnen en bättre start i livet, både fysiskt, psykologiskt och socialt. Givetvis är faktorerna som påverkar huruvida ett barn trivs på sin förskola många och varierande. I det här examensarbetet kommer jag att begränsa mig till de konsekvenser som kommer från den fysiska miljön. Jag kommer att titta på vad olika typer av miljöer innebär och på vad de kan bidra med i barnens dagliga liv.

Det finns flera färska exempel på lyckade satsningar att bygga förskolor av hög kvalitet, men tyvärr är det inte alltid fallet. I de större städerna är bristen på förskoleplatser stor och fler och fler barn tvingas in i de redan trånga förskolelokalerna. I flera fall har tillfälliga barackförskolor byggts för att täcka de värsta behoven, men utan tid eller pengar att satsa på kvalitet och arkitektur.

Vi kanske behöver ställa oss frågan om hur vi egentligen ser på barnen. Blir förskolorna en plats att förvara dem på medan föräldrarna arbetar eller en plats där barnen själva får stå i fokus, där de kan trivas, utvecklas och dra lärdomar om samhället och omvärlden?

En ny förskola i Eriksbo

Att hitta en verklighetsförankring i examensarbetet var viktigt för mig, så jag kontaktade lokalsekretariatet på Göteborgs kommun för att se om det fanns något aktuellt projekt att ta del av. Jag fick förslaget att arbeta med Eriksboskolan där kommunen precis skulle börja titta på möjligheterna att bygga om delar av lokalerna och anpassa dem till förskolebarn i stället för skolbarn. Idag är skolan en låg- och mellanstadieskola med barn från sex till tolv år. Tanken var att ta bort hela eller delar av verksamheten för att göra plats för barn i åldrarna ett till och med fem år i stället. Lokalförvaltningen fick i uppdrag att göra en förstudie på detta tema som startade samtidigt som jag påbörjade mitt examensarbete. Parallellt med min egen studie har jag därför tagit del av arbetet med kommunens förstudie.

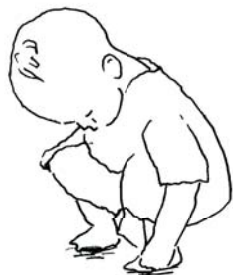
En bit in i uppdraget bestämde jag mig att ändra riktning på projektet. Istället för att göra ett ombyggnadsförslag tog jag fram ett förslag på en nybyggd förskola intill den befintliga skolan. På så sätt kan hela verksamheten på Eriksboskolan vara kvar samtidigt som behovet av förskoleplatser täcks i den nya byggnaden. Detta då flertalet argument pekade på fördelarna med denna lösning gentemot den ombyggnad som kommunen först hade haft i åtanke.

VISION

Barnets väg genom uppväxten är en lång och spännande resa full av upplevelser och upptäckter. Genom att utforska sin omvärld samlar barnet på sig erfarenheter och kunskaper som det använder för att förstå och relatera till sin omvärld. Barn i olika åldrar har kommit olika långt i sina utforskanden och har också varierande behov då de är i olika skeden av uppväxten. Att tillfångata den tidiga uppväxtens olika skeden och skapa en miljö där barn kan växa med både nyfikenhet och trygghet, där det alltid går att hitta nya saker att utforska kommer att vara fokuspunkten för mitt examensarbete.

Från det lilla barnets första upptäckter

av sig själv och sin närmaste omvärld

fortsätter utforskandet in på nya områden

med en aldrig sinande nyfikenhet

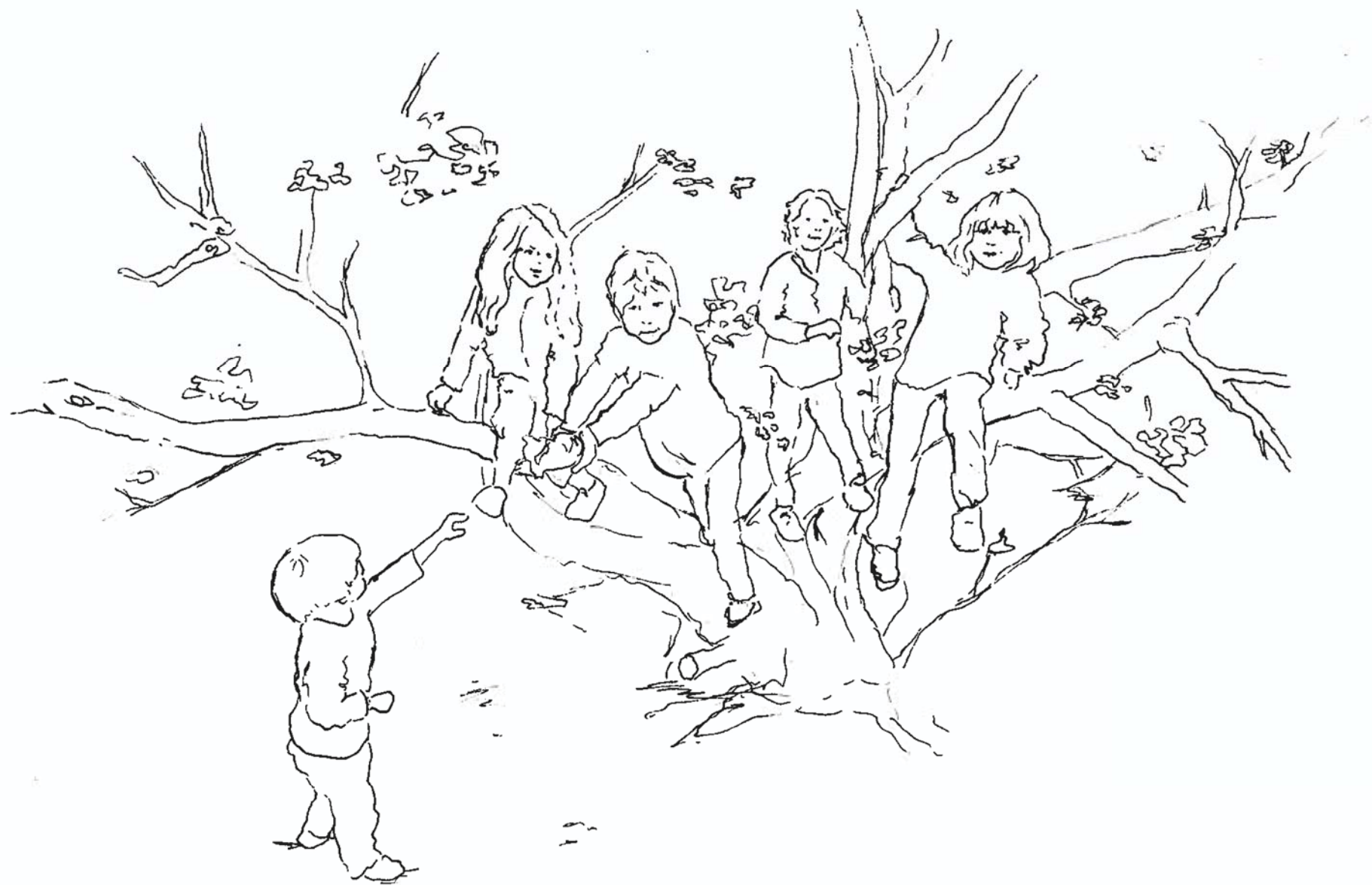

och barnet vågar sig allt längre bort från tryggheten

mot allt spännande och utforskat där ute

Barnets värld

BARNETS VÄRLD

Att förstå barnen och att förstå deras behov blir en självklar önskan vid skapandet av en förskolemiljö. Men när vi väl lämnat barndomen går det inte att återvända dit. Så vi vuxna får fokusera på minnen och observationer för att försöka återskapa barnets fantasifulla och levande värld.

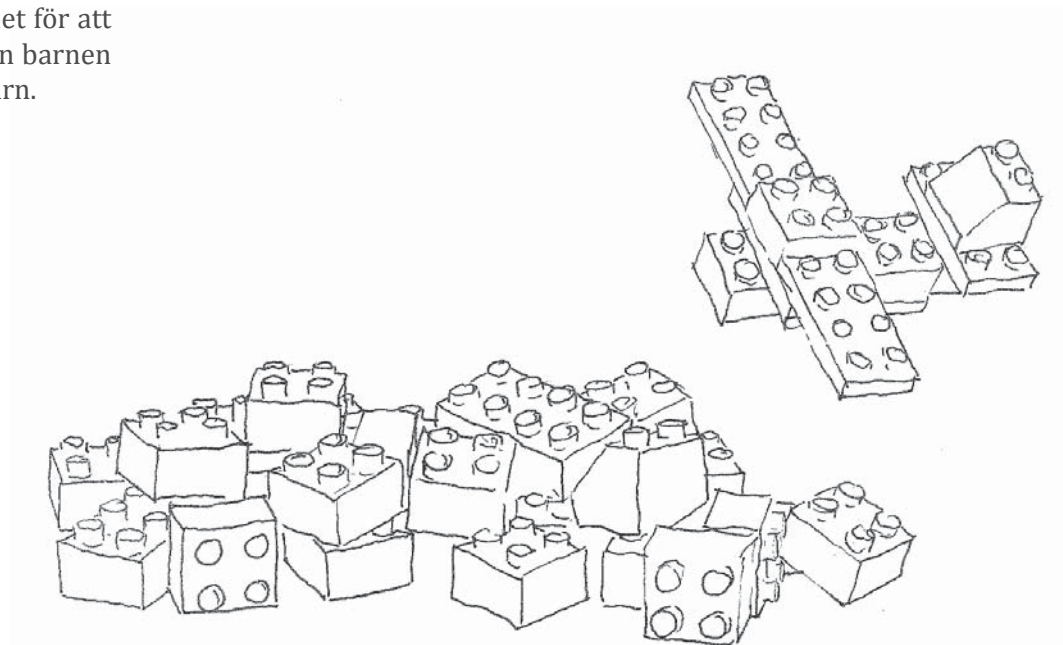
Vi försöker gång på gång skapa spännande och intressanta rum för barn, men ofta går något snett och klätterställningarna och bollplanken står tomma, medan barnen istället leker för fullt vid en vedhög eller i ett slitet buskage. Precis som arkitekten och professorn John Sjöström (1998) menar, så hittar barn alltid den bästa lekplatsen själva och det är sällan den plats som var tänkt för dem från början.

Alla människor påverkas av sin omgivning och de rum de befinner sig i, även om det ofta sker omedvetet. När det kommer till barnen handlar det många gånger om utforskande. Deras erfarenhetsbank är begränsad, vilket gör att barnet hela tiden måste utforska sin omvärld för att skapa en förståelse för den. Det blir konstant viktigt att undersöka vad en plats är, vad den kan vara och hur den kan användas. Vuxna som kommer in i en ny lokal begränsar sig oftast till att skanna av den med blicken och kan enkelt, baserat på tidigare erfarenheter skaffa sig en uppfattning av rummet. Ett barn däremot, utforskar i betydligt större utsträckning rummet med alla sina sinnen. Det tar in lukter, temperaturer, materialitet, ljud och kanske till och med försöker smaka på vissa föremål. För att förstå rummets storlek använder många barn kroppen, de behöver förflytta sig till rummets borte hörn för att förstå dess bredd och djup. (Fridell 1998)

Vid rumslig gestaltning blir det viktigt att vara medveten om detta för att ge barnen en intressant upplevelse som inte enbart upplevs med ögonen. Att ge dem spännande platser där de kan klättra upp och känna solljuset

värma huden, platser där de kan röra sig mellan mjuka tyger som rör sig i ett böljande mönster och möjligheten att förundras över det porlande, föränderliga vattnet.

Att skapa en god miljö för barn handlar inte om att skapa en aktiv miljö med många förutbestämda användningsområden. En miljö där barnen ska gunga, kasta boll, cykla eller gräva. För hur många olika aktiviteter vi än planerar in så är aktiviteterna redan låsta och därmed begränsande. Skantze (1998) skriver att skapandet av en god miljö för barn handlar snarare om att hitta sätt att ge möjlighet för barnen att utforska och använda platsen på flera olika sätt. En miljö som ständigt kan utforskas ur nya vinklar, på olika sätt och med olika sinnen. När miljön istället för att uppmuntra till en aktivitet snarare ger ett flöde av fantasi så kan barnen själva skapa aktiviteten. En sådan plats är en lyckad miljö för barn.

FÖRSKOLANS UTVECKLING

Historiskt perspektiv

Den svenska förskolans historia tar sig en försiktig början någon gång under 1800-talets mitt med spridda initiativ och under 1890-talet dök de första barnträdgårdarna upp (Hammarlund 1989). Tanken med dessa var att vara en avlastning för hemmen samtidigt som de gav barnen en systematisk uppfostran genom leken (Lundahl 1995). Varken barnträdgårdarna eller något annat av de alternativ till barnomsorg som fanns under den här tiden var något landsomfattande, utan drevs av föreningar, organisationer, kyrkor eller enskilda kommuner.

Först under 30-talet började frågan om barnomsorg diskuteras på en nationell nivå och 1943 kom ett statligt beslut om bidrag till barnomsorg. Barnomsorgens framväxt berodde till stor del på arbetsmarknadens utformning och att kvinnor i större utsträckning började förvärvsarbeta och därmed inte hade tid för barnskötsel. Diskussionen om barnomsorg har aldrig uteslutande handlat om barnens behov, utan alltid i någon utsträckning berott på andra påverkande faktorer i samhället, så som föräldrarnas delaktighet i arbetslivet. (Hammarlund 1989)

Under 60- och 70-talen ökade förväntningarna på offentlig barnomsorg. Allt fler kvinnor tog sig ut i arbetslivet och många började ställa krav på en mer utbredd allmän barnomsorg, med en rad forskningsinsatser och en utbyggnad av daghemmen som resultat. (Lundahl 1995)

1985 reglerades all barnomsorg och skolgång i en gemensam skollag och även privata daghem fick statliga bidrag enligt samma regler som de kommunala. I den nya läroplanen som kom 1989 nämndes för första gången förskolan i läroplanen. (Lenninger och Olsson 2006)

Förskolan idag

Även om förskolan på sätt och vis blir mer och mer integrerad i det övriga skolsystemet finns det en viktig skillnad. Då skolan lägger mycket fokus på lärande, många gånger fortfarande på det traditionella sättet där eleverna ska sitta still och lära sig, så betonar förskolan vikten av lek i verksamheten. Även om lärandet ofta nämns så är det med hjälp av leken som barnen ska utvecklas till bättre individer och många gånger är leken målet i sig.

Under 90-talet ökade genomsnittsantalet på varje förskolegrupp från 14 till 17 barn per grupp och under hela 00-talet har barngrupperna legat stabilt kring 17 barn (Björklid 2005 samt Persson 2012). Detta innebär att många av förskolelokalerna är för små, vilket har fått konsekvenser som till exempel att rum som ursprungligen var tänkta som förråd nu används som lekrum med en förrådsbrist som resultat.

Att vistas i lite för trånga lokaler kan föra med sig vissa fördelar, som att barnen lär sig hänsynstagande och konflikthantering, men kan även resultera i en ökad stressnivå hos både barn och personal (Björklid 2005).

En viktig fråga vid utformningen av förskolan blir att förhålla sig till avdelningarnas utformning och storlek. Att göra för små lokaler är aldrig bra, men å andra sidan kan stora lokaler uppmuntra till att öka de redan stora barngrupperna ytterligare.

Enligt Göteborgs kommuns ramprogram för skola och förskola (lokalsekretariatet 2012) är målet att inomhusytan på lokalerna ska vara 10m²/barn och uteytan 35 m²/barn. Enligt samma ramprogram har

kommunen räknat med avdelningar på 18 barn och menar att en lämplig yta för en sådan avdelning är ca 140 m². I mitt designförslag har jag valt att basera storleken på förskola och förskolegård på dessa ytangivelser, då det är rimliga och realistiska siffror att förhålla sig till.

Läroplanen

1998 gavs för första gången en läroplan ut som behandlar förskolan. Här finns förskolans uppdrag beskrivet med riktlinjer till pedagoger och arbetslag om vad som ska hanteras under förskoletiden. Följande formuleringar rör förskolemiljön och lokalernas utförande, och bör därför vara något att ta hänsyn till vid utformningen av en ny förskola.

“Förskolan ska erbjuda barnen en trygg miljö som samtidigt utmanar och lockar till lek och aktivitet. Den ska inspirera barnen att utforska omvärlden. [...] Barnen ska kunna växla mellan olika aktiviteter under dagen. Verksamheten ska ge utrymme för barnens egna planer, fantasi och kreativitet i lek och lärande såväl inomhus som utomhus. Utomhusvistelsen bör ge möjlighet till lek och andra aktiviteter både i planerad miljö och i naturmiljö.” (utbildningsdepartementet 1998)

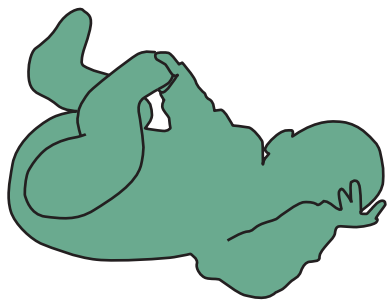
Pedagogiska synsätt

Det finns idag flera pedagogiska inriktningar som förespråkar ett specifikt sätt att driva verksamheten på. Vissa är mer fokuserade på förskolemiljöns utformning medan andra fokuserar på bemötandet gentemot barnen. Många av förskolorna som följer en sådan pedagogik är specialutformade för att bättre kunna arbeta inom denna. Att specialdesigna lokalerna för en specifik pedagogik kan ge stärkande egenskaper till verksamheten samtidigt som det kanske förhindrar andra arbetssätt. Kommunens

lokalförvaltning anser att den nya förskolan inte bör vara bunden till någon speciell pedagogik, men det uppmuntras ändå att olika arbetssätt är möjliga så att förskoleverksamheten över tid kan slå om mellan olika pedagogiska synsätt. I det här examensarbetet har jag valt att inte hålla mig till någon specifik pedagogik utan istället ta till mig av de kvaliteter som kan bidra till en god förskolemiljö, oavsett vilket synsätt de kommer ifrån.

BARNETS UTVECKLING

Även om barn utvecklas i olika takt menar Alfvén och Hofsten (2009) att det går att se milstolpar de flesta går igenom vid en viss tid. Här följer en beskrivning om vad som händer i barnens olika utvecklingsskeden under deras första år i livet. Att skaffa en förståelse för barns utveckling gör att det lättare går att se vilka behov de har i olika perioder av sin uppväxt, dels socialt, men framförallt kroppsligt.

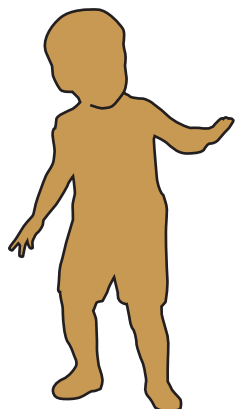
0-1 år

Under det första året händer det mycket i snabb takt. Barnet lär sig att forma ljud och rörelser. Det lär sig att sitta och senare att förflytta sig genom att krypa, åla eller hasa sig fram sittande. Vissa tar sina första steg när ettårsdagen närmar sig.

1-2 år

Detta är en utforskande tid då barnet blir mer och mer socialt och det är nu de flesta börjar på förskolan. Språkutvecklingen tar fart och även om barnet ännu bara kan säga några få ord börjar det förstå desto mer, men den effektivaste kommunikationsmetoden är att fysiskt visa vad som gäller. Barnet härmar andras rörelser och vill gärna hjälpa till.

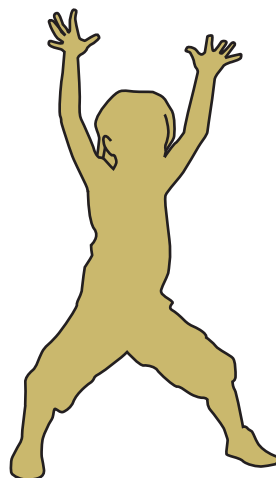
2-3 år

Barnet vill klara av saker själv, saker som att öppna dörrar, klä sig och äta utan hjälp. Detta gör att barnet behöver tid på sig för att lära sig. Kroppen och rörelserna utvecklas och barnet lär sig springa, hoppa jämfota, stå på ett ben, gå på tå och gå baklänges.

4 år

Fyraårstiden är en aktiv och nyfiken period där kompisarna får allt större betydelse och barnet lär sig hänsyn och samarbete. Vid den här tiden försvinner det bebisrunda och kroppsligt blir barnet mer säkert. Barnet övar sig på balansgång och att hoppa både högt och långt.

5 år

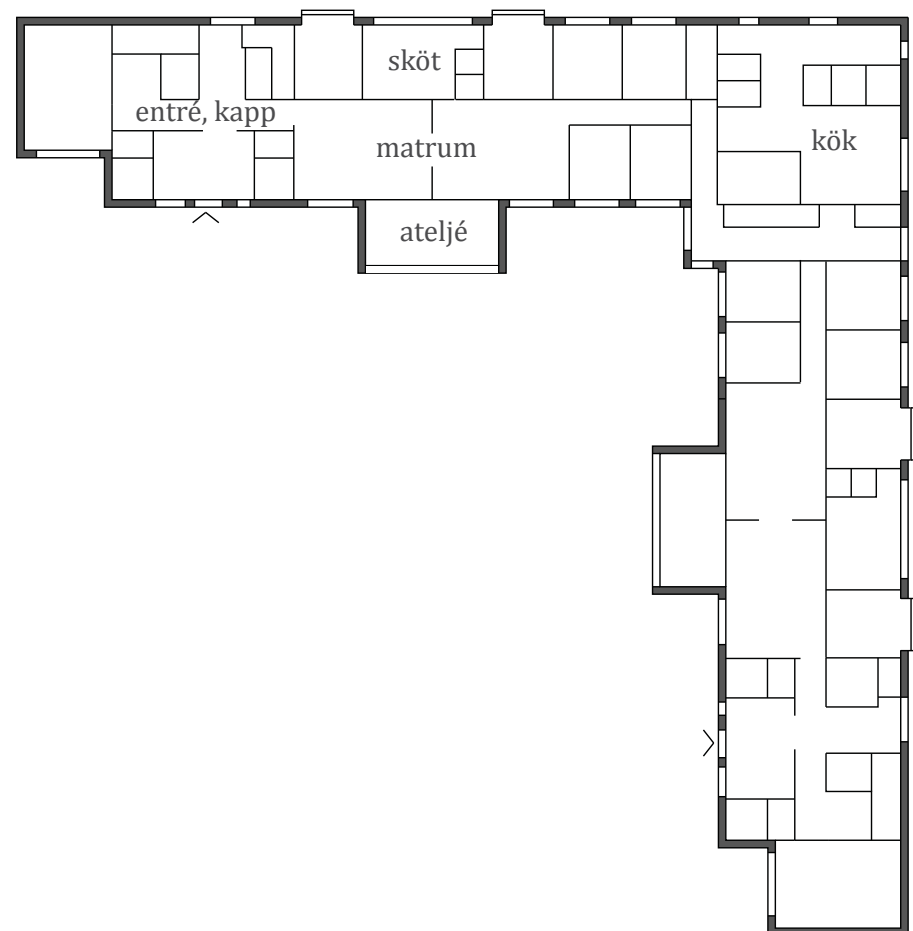
Detta är en lugn period där det sociala är mycket viktigt och många börjar lära sig bokstäver. Mer avancerade kroppsliga rörelser blir möjliga, som att simma, cykla, åka skridskor och studsa med en boll. Även det finmotoriska blir lättare vilket gör att femåringen gärna sitter och pysslar och pillar med saker.

STUDIEBESÖK PÅ VARLA FÖRSKOLA

Varla förskola i Kungsbacka av Wahlström & Steijner Arkitekter stod klart i maj 2012 och huserar nu 110 barn. Jag besökte förskolan i oktober 2013 för att se hur lokalerna fungerade och blev guidad genom byggnaden av Birgit Modin Karlsson.

En stor skillnad från många andra förskolor är att de på Varla har slagit ihop avdelningarna två och två med möjlighet till större samarbete mellan pedagogerna. I stället för tre pedagoger per barngrupp blir det sex, vilket enligt Birgit ger större flexibilitet till exempel om någon är sjuk. I byggnaden finns tre dubbelavdelningar, alla innehållande en entré, med groventré och kapprum, två matrum som med hjälp av skjutdörrar kan öppnas upp till ett stort rum eller användas separat, en ateljé, ett skötrum med toaletter och fem rum för lek och vila varav ett var inrett med soffgrupp för att även fungera för föräldrasamtal. På avdelningen fanns även ett kontor för personalens administrativa sysslor. Då luckorna i barnskötandet ofta är små uppskattades det att detta fanns nära till hands. Då en av avdelningarna var placerad på övervåningen hade förskolan valt att samla fyra- och femåringarna där då de har lättare att gå i trappor och låta de mindre barnen vara på bottenvåningen.

Stora uppglasade ytor är ett återkommande inslag på förskolan, både i form av stora fönsterpartier utåt och i en stor transparens inom avdelningen. Alla lekrum samt skötrummet är uppglasade mot matrum och korridor, så att pedagogerna enkelt kan få en god överblick. Enligt Birgit verkar barnen inte alls störas av detta, tvärtom gör det att de kan stänga in sig i ett rum utan personal vid behov och på så sätt vara mer ifred, då pedagogerna kan överblicka utifrån. Inte heller vid skötrummet blir det problem, då det enligt Birgit är först runt skolåldern barnen börjar känna behov av avskildhet vid exempelvis toalettbesök.

DETTA TAR JAG MED MIG:

Många rum

Delade resurser

Transparens

En inbyggd trappa i en djup fönstersmyg får flera funktioner

Korridoren till de mindre rummen har många glaspartier.

STUDIEBESÖK PÅ TRANSISTORGATANS FÖRSKOLA

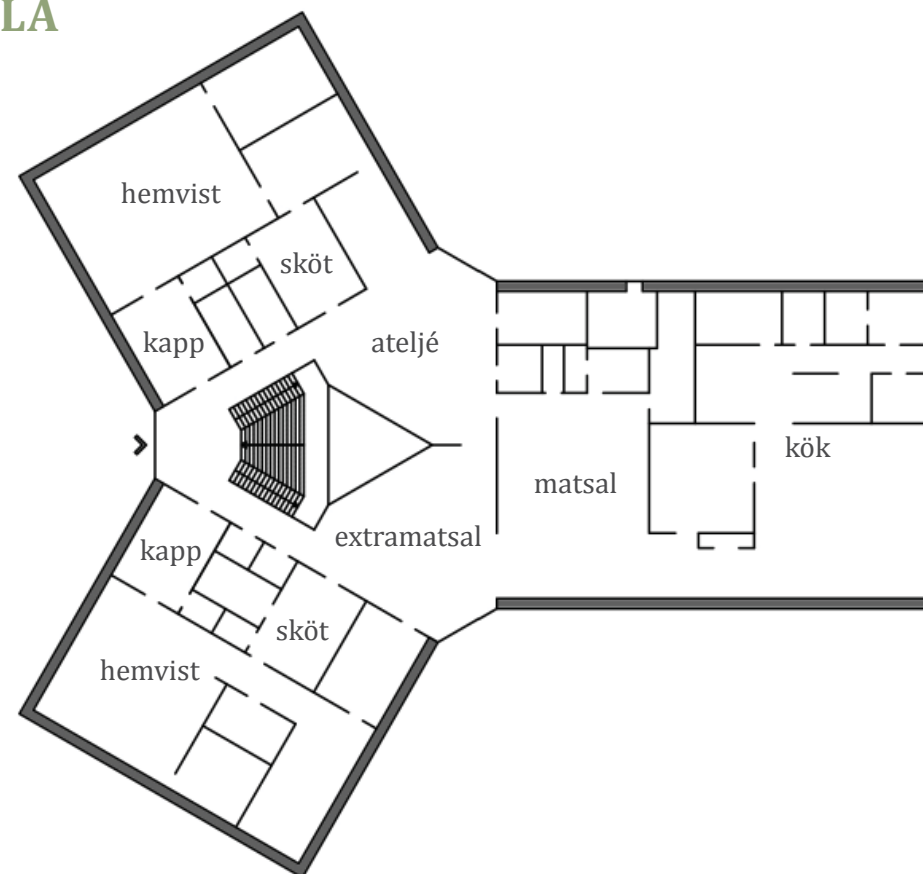
Transistorgatans förskola i Västra Frölunda, ritad av Walström och Steiner arkitekter är en nybyggd förskola i passivhusteknik. De första barnen kom i augusti 2013 och när jag besökte förskolan hade ungefär hälften av det planerade barnantalet flyttat in.

Här finns fyra avdelningar för 35 barn per avdelning med de yngsta barnen på nedervåningen. Det är nästan dubbelt så många barn som det brukar vara på en avdelning, men här finns också fler pedagoger. Visserligen är avdelningarna ytmässigt stora, men de innehåller få rum. Detta ger en brist på små utrymmen och en svårighet att kunna arbeta i smågrupper.

Alla på förskolan, utom kökspersonalen använder samma entré. Här är det tänkt att ytterskorna ska lämnas, på en yta som kommer att vara alldeles för liten för de 140 barn byggnaden är planerad för. Ytterkläderna tas med och hängs av i avdelningarnas kapprum eller torkrum. Pedagogerna är rädda för att det kommer att innebära att trapphuset blir både blött och lerigt vissa perioder.

Barnen på Transistorgatans förskola äter inte på avdelningarna utan i en matsal. Då denna inte är stor nog för alla barnen har en av de fyra ateljéerna gjorts om för att även den fungera som matsal.

Gården är i minsta laget och helt utan naturmark. Den är också mycket exponerad utan skydd från sol och regn. Två saker pekar pedagogerna ut som mycket bra, det ena är en konstgjord kulle barnen älskar att leka på och använda som utkiksplats. Det andra att en liten del av gården är helt avskärmad vid ettåringarnas avdelning. Detta gör att de kan leka trygga och ostörda från de större barnen.

DETTA TAR JAG MED MIG:

Vikten av många rum i olika storlekar.

Väggyta i barnens höjd

Gård för barn i olika åldrar

Diskho även i barnens höjd underlättar aktiviteterna.

Trapphuset och huvudentrén

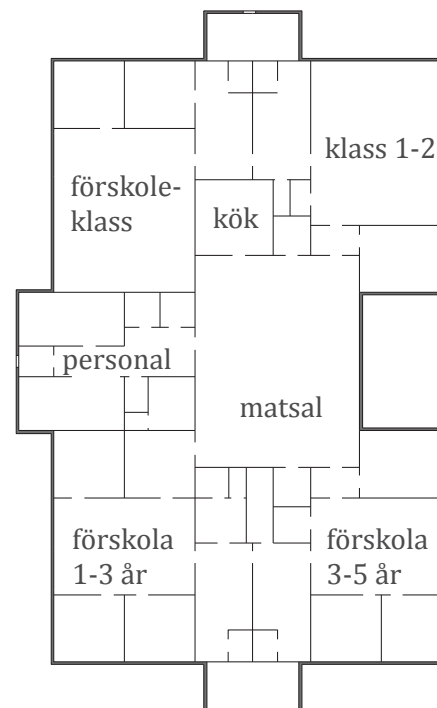
EN DAG PÅ LILLA LINDEN

För att få en bättre inblick i förskoleverksamheten och en förståelse för vilka moment som utförs bestämde jag mig för att vara med och uppleva verksamhetens förlopp under en hel dag på förskolan. Jag var därför med barngruppen Lilla Linden på Ceresgatan 16 förskola från morgon till kväll den 31 oktober 2013.

Lilla Linden är en barngrupp på knappt 40 barn i åldrarna ett till fem, med sex anställda pedagoger. Lokalerna erbjuder två större rum omgivna av ett antal smårum. Ofta sker verksamheten i två grupper, uppdelade efter ålder då de yngre barnen har andra behov än de äldre. Intill avdelningen ligger ett större rum som används som matsal. En av fördelarna med att ha tillgång till så många olika rum är att det går att inreda dem med olika karaktärer och möjligheter. På Lilla Linden finns bland annat ett musikrum, ett byggrum och ett rum inrett som en lägenhet. Båda de större rummen är uppdelade i flera mindre rumsligheter och en av pedagogerna kommenterade detta med att de mindre rummen eller hörnorna är lättare att använda och det var sällan en större yta användes till något.

I huset finns också en förskoleklass och en klass med ettor och tvåor, då skolan byggdes med ett 1-16 årsperspektiv och tanken var att ha ett utpräglat samspel mellan de olika åldersgrupperna inom skolan. I början skedde det ganska mycket aktiviteter ihop med de äldre barnen, men med tiden blev det mindre och mindre och när jag var där var samarbetet i princip helt nedlagt, då det krävdes mycket tid och energi för att få det att fungera. En av pedagogerna menade att det hade varit bättre om hela huset hade varit för förskolebarn. Då hade man smidigare kunnat dela upp baren efter åldrar och på så sätt fått utrymmen som kunde specialinredas efter ålder. De stora barnen kunde ha fått tillgång till fler saker som de små barnen skulle vällt ut, förstört eller stoppat i munnen.

Förskolans gård var väldigt liten och platt, utan några spännande eller

varierande element. Som kompensation var barnen ofta ute på den stora skolgården med bland annat en skogsbeklädd kulle och flera olika lekredskap. Den gården är bara delvis omgärdad med staket, så barnen fick bara vara där i sällskap med pedagogerna. Undantaget var femåringarna som fick större frihet på gården för att bättre klara övergången till förskoleklass och skola.

Något jag märkte tydligt var den stora skillnaden mellan barn i olika åldrar. Behov, aktiviteter och kommunikationsnivå var helt olika. Det var svårt att ens kommunicera med de yngre barnen, medan de äldre barnen kunde föra intressanta och innehållsrika samtal. I ett samtal med en femåring frågade jag om det var något han tyckte bättre om att göra och han svarade att det mesta på förskolan var roligt, men efter lite fundering sa han att han gillade att få leka på den stora gården och berättade stolt att han nu fick vara där utan de vuxnas översyn.

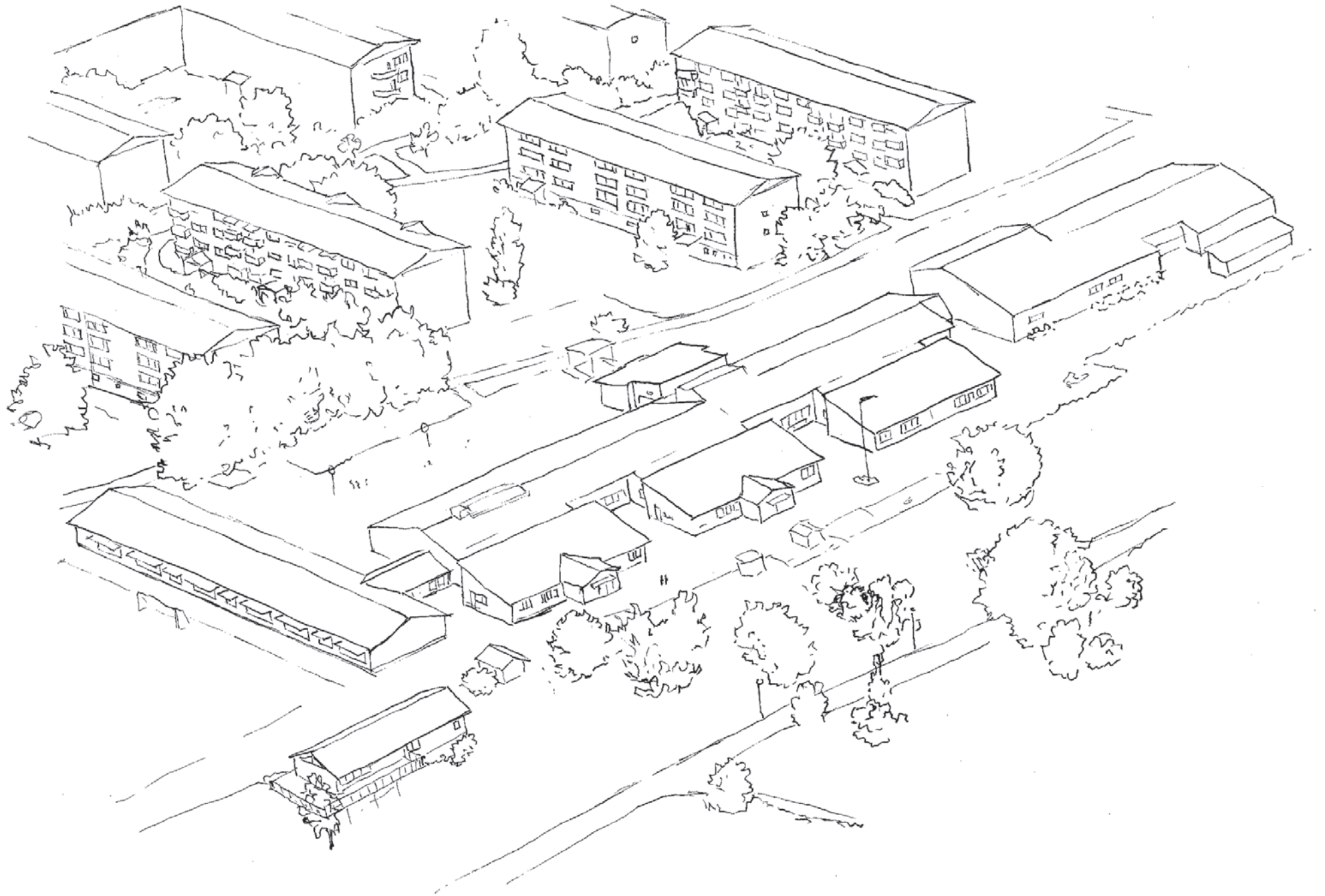

DETTA TAR JAG MED MIG:

Med många rum kan de lättare specialinredas

Skillnaden mellan små och stora barn

Vikten av små krypin och rum i rummet

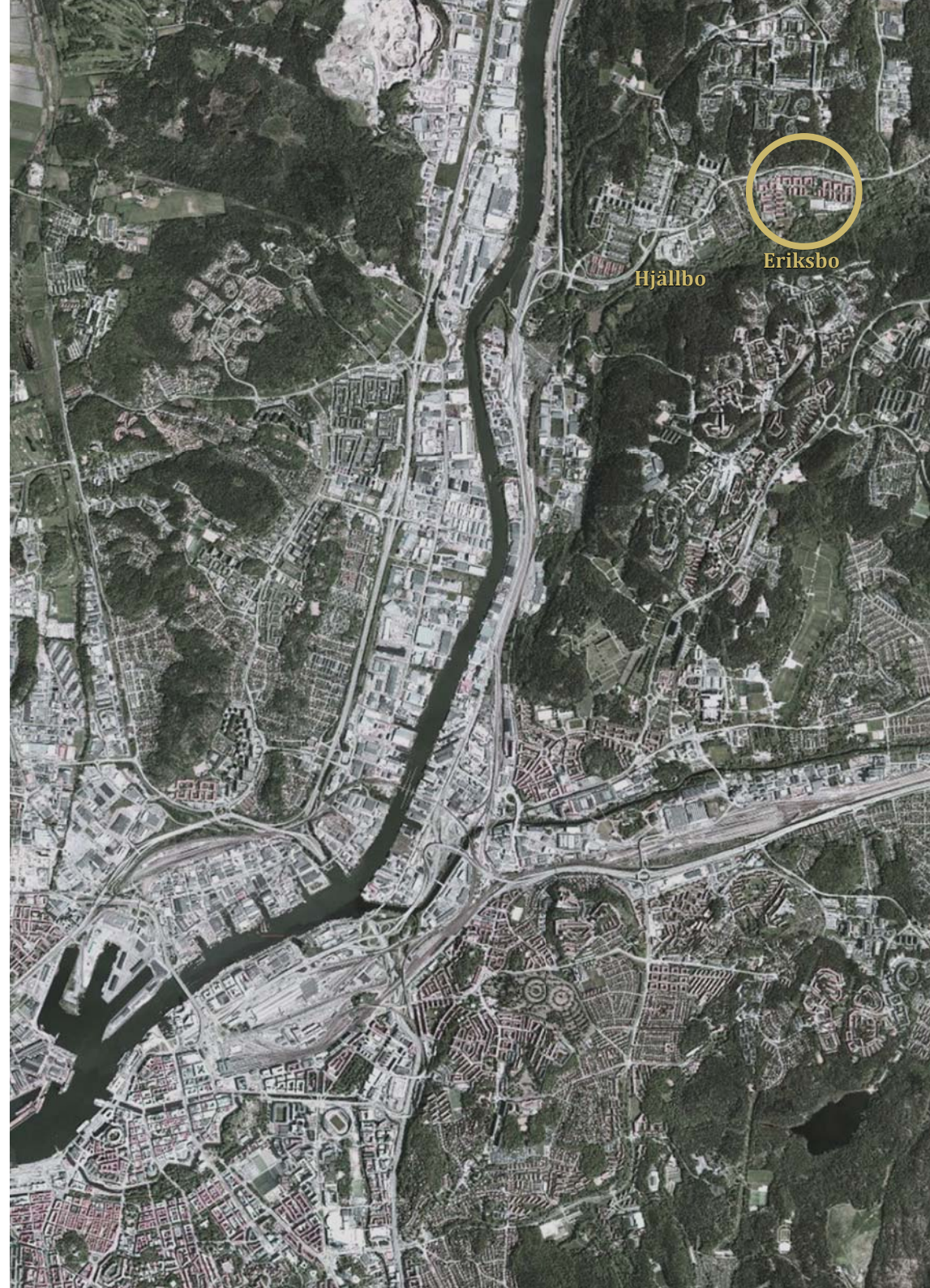
ERIKSBO OCH UPPDRAGET

Eriksbo är ett bostadsområde i nordöstra Göteborg som gränsar till Hjällbo. Husen består framförallt av fyravåningshus och området är trafikseparerat med parkeringar intill Gråbovägen i norr och ett nät av gångvägar mellan husen. I söder ligger Lärjeåns dalgång som erbjuder flera promenadvägar i skogsmiljö.

Stadsdelen har ca 2600 invånare och många av dem har utländsk bakgrund, 69,6% mot 30,6% i hela kommunen (Göteborg Stad 2013). Eriksbo anses av många vara ett attraktivt område med sin lugna miljö, sina många grönytor och trevliga promenadvägar. I en studie av Anders Törnquist (2001) beskrev de boende området framförallt som trivsamt. Detta gör att det finns en stor vilja att flytta hit, framförallt från Hjällbo, men det är också många nyanlända flyktingar som kommer till Eriksbo, både ensamkommande flyktingbarn och via anhöriginvandring. Det här ställer höga krav på Eriksboskolan och den tillkommande förskolan, då den för många blir den första kontakten med det svenska samhället. Idag har skolan en introklass för detta syfte. Hit kommer alla nyanlända flyktingbarn och blir introducerade i det svenska språket och skolsystemet. Succesivt blir de sedan inslussade i den klass där det är tänkt att de ska gå. I introklassen finns nu två lärare och runt 25 barn. För en tillkommande förskola blir det viktigt att skapa en trygg miljö. Struktur och en tydlig igenkänningsfaktor blir viktiga element för att barnen ska känna sig trygga och utvecklas snabbare (Henningsson och Pernetun 2004).

Ny utformning av Eriksboskolan

Eriksboskolan är idag en skola för låg- och mellanstadiet, lokalerna är välskötta och relativt nyrenoverade, men i området finns ett problem. De mindre barnen, förskolebarnen, är utspridda på flera mindre förskolor inhysta i vanliga lägenheter i närområdet. Platserna är begränsade, lokalkvaliteten är inte den högsta och organisatoriskt är det mycket

ineffektivt med dessa lägenhetsförskolor.

Det finns behov av att slå ihop områdets förskoleverksamhet till en eller två större lokaler för att effektivisera och behovsanpassa förskoleverksamheten. Ett önskemål är att dessa förskolor ska få utrymme i Eriksboskolans lokaler där det är möjligt att skapa ett positivt samarbete mellan skola och förskola.

Göteborgs lokalförvaltning fick i uppdrag att undersöka om det vore möjligt att göra om Eriksboskolan så att den istället för att vara en f-6 skola som det är idag flytta mellanstadieeleverna till andra skolor för att istället få in åtta avdelningar förskola i skollokalerna.

Kan Eriksboskolan förvandlas till en plats lämpad för de minsta barnen och samtidigt behålla delar av sin skolverksamhet? Oftast hålls förskoleverksamheten och grundskolan i separata lokaler, men vilka konsekvenser kan det få att slå ihop förskolan med lågstadiet och flytta bort de äldre barnen?

Vidennärmarestudievisadedetsigattdetskulleföramedsigfleranackdelar att genomföra en sådan transformation. År 2010 stod skolan klar efter en större renovering, vilket innebär att lokalerna idag är välanpassade efter verksamheten och att ventilationen är väldimensionerad. Om en förskola skulle ersätta mellanstadiet blir flera av de nyrenoverade rummen, som NO-sal och musiksal överflödiga. En annan nackdel med att flytta ut mellanstadiet är en minskad kontinuitet för skolbarnen, något som anses vara viktigt för att skapa en trygghet bland barnen och extra viktigt för nyanlända flyktingbarn som ofta har det oroligt hemma och kan ha varit med om både obehagliga och omvälvande händelser. Att tvingas byta skola efter tredje klass är därför inget önskvärt alternativ, varken för barn eller

föräldrar. Inte heller lärare uppskattar en uppdelad skola. Enligt skolans rektor Peter Klason är det svårare att hitta personal till en f-3 skola än till en f-6 skola, då lärarna uppskattar kontinuiteten i att kunna följa barnens utveckling över en längre tidsperiod.

Ett alternativ kunde vara att behålla mellanstadiet på Eriksboskolan och uppföra en tillbyggnad på skolområdet innehållande förskola. Detta kan bli möjligt att göra på den angränsande grusplan som idag används av skolbarnen och där Lärje Angered IF har sin klubbstuga. Sedan en tid tillbaka har idrottsföreningen flyttat större delen av sitt spel till en nyupprustad konstgräsplan i närheten, vilket gör att det mest är skolans elever som använder grusplanen. För dem är det ofta tillräckligt med en mindre, s.k. sjumannaplan vilket man kan få enbart med halva planens yta. Detta frigör en del av planen som skulle kunna innehålla en ny förskola.

Det här examensarbetet kommer att undersöka den placeringen av en förskola och ge ett förslag på hur en sådan förskola skulle kunna utformas. Vid en sådan utformning är det den borte änden av fotbollsplanen som blir mest relevant. Här finns nämligen utrymme att skapa en mer intressant och spännande utemiljö för förskolebarnen då den kommer att gränsa till ett stort område med parkmark och en skogsdunge som utgör en lämplig lektyta. Parken är välskött, med varierande inslag som sportplaner, gräsytor, träd och buskage. Mitt i parken ligger ett fritidshem som används av Eriksboskolans mellanstadiebarn dagtid och lokal föreningsverksamhet kvällstid. Intill fritidshemmet finns även en liten djurpark med bland annat kaniner, getter och grisar. För en tillkommande förskola skulle närheten till både parkområdet och djurparken utgöra stora vinster.

MÅLPUNKTER

Eriksbos lokala centrum ligger i nordväst, nära Gråbovägen. Här finns några butiker och restauranger där de boende kan utföra sina ärenden. Bostadshusen ligger placerade runt ett park- och rekreationsområde som innehåller bland annat lekplats, bollplaner och en hundrastgård. Här finns också ett minizoo där traktens barn kan träffa på getter, kaniner och grisar. Centralt i parken ligger en lokal som dagtid används som fritids för mellanstadiebarnen och kvällstid utnyttjas av lokala föreningar. Söder om parken ligger Lärjeåns dalgång där ett skogsområde breder ut sig med promenadvägar i naturmiljö.

Tomten för den nya förskolan har en central plats i Eriksbo och byggnadens utformning kommer därmed i hög grad bidra till områdets karaktär. Dess placering har också många fördelar för verksamheten i och med närheten till både parkområdet och skogen. Det ger flera spännande utflyktsmål inom promenadvstånd. Dessutom kan närheten till Eriksboskolan ge fördelar då förskolan kan få möjligheten att samutnyttja vissa lokaler som kök och gymnastiksal.

Foton från parken i Eriksbo

De viktigaste målpunkterna i Eriksbo.

I området finns idag fem mindre förskolor markerade med cirklar på kartan ovan. Verksamheten i dessa kommer att flytta in i den nybyggda förskolan.

STRÅK OCH TRAFIK

Eriksbo är ett trafikseparerat område där stora delar inte är tillgängliga med bil. Trafikförsörjningen sker från Gråbovägen i norr och intill den vägen ligger de flesta parkeringsytorna. In bland bostäderna tar man sig sedan till fots eller på cykel.

Mellan husen finns ett myller av gångvägar i slingrande mönster. På den nedre kartan är de viktigaste stråken markerade. Ett av dem går precis norr om tomten för den nya förskolan. Troligtvis kommer många av barnen anlända till förskolan via detta gångstråk. Kollektivtrafiken stannar längs Gråbovägen i norr. På kartan med gångvägar är även busshållsplatserna markerade

Tillfarten

Då platsen för förskolan omgärdas av enbart gångvägar behövs en tillfart för biltrafik till förskolan, framförallt för att lösa matleveranser, sophämtning och tillgänglighet. På kartan intill visar den gröna markeringen det förslag på ny tillfart som förskoleförslaget kommer att utgå ifrån. Syftet med placeringen av tillfartsvägen är att nå förskolan med ett så litet ingrepp som möjligt i området. Då förslaget tillfart inte hamnar i konflikt med betydande gångstråk kan deras funktion och sträckning behållas.

Parkering och vändplats placeras helt inom skolans fastighet skyddad bakom befintlig gräskulle. Vändplatsen dimensioneras så att hämtning av sopor kan genomföras.

Kartan visar de viktigaste gång- och cykelstråken i området. Mellan dessa finns flera mindre gångvägar. Längs Gråbovägen i norr är också befintliga busshållplatser markerade.

Kartan markerar de platser som är tillgängliga med bil. Resterande vägar i området är enbart för fotgängare och cyklister. Blivande tillfartsväg och vändplats är markerat med grönt.

BEFINTLIG BEBYGGELSE

Eriksbo byggdes 1968 - 70 och i området finns ca 1000 lägenheter (Törnquist 2001). Bostadshusen är byggda i ett tydligt rutnät med rätta vinklar där skillnaden mellan de olika husen är mycket liten. Samtliga flerbostadshus är i fyra våningar med grå betongfasader och balkonger i bleka nyanser. De är placerade på en platta utan några egentliga höjdskillnader vilket ger området ett ännu mer homogent intryck. Skolbyggnaden bryter formspråket något då den inte följer samma rutnät och endast är en våning hög, men även här finns de rätta vinklarna.

I söder finns ett kuperat skogsområde som sluttar ner mot Lärjeån. Där skogen möter Eriksbo ligger det relativt nyrenoverade parkområdet som används frekvent. Det är dessa olika faktorer som i dagsläget påverkar platsen för den nya förskolan och det är dessa förskolan på ett eller annat sätt kommer att förhålla sig till.

Vid utformningen av den nya förskolan finns det flera möjliga angreppssätt. En är att utgå från befintlig bebyggelse och plocka upp vissa av dess karaktärsdrag och riktningar för att på så sätt hitta en modern variant av befintlig typologi som kan knyta ihop området, men då tomten för förskolan ligger i parkområdet blir det otydligt vilka riktningar som bör få övertaget och metoden känns tveksam.

Ett alternativt tillvägagångssätt är att skapa en form som på något sätt bryter av från befintlig bebyggelse och blir en egen enhet som på grund av sin placering kan fungera som en mittpunkt och ett nav i området.

I stället för att länkas ihop med bebyggelsen hämtar den nya förskolan sitt formspråk från parken och det angränsande skogsområdet. Där bryts det strikta formspråket av med böljande kullar och slänter som ramar in parklandskapet. På samma sätt strävar jag efter att hitta en lekfull byggnadsvolym som kan rama in förskolegården och skapa ett band till den intilliggande parken.

Den karaktäristiska
bostadsbebyggelsen i Eriksbo

Eriksboskolans lokaler består av
röda envåningsbyggnader i trä.

INSPIRATION

På bilderna intill finns några av de byggnader som gett inspiration till projektet. Många av exemplen är förskolor, men även andra typer av byggnader och miljöer har varit viktiga inspirationskällor. Idéerna till byggnadens formspråk kommer exempelvis till viss del från skogs- och parkmiljön runt tomten.

Denna inspiration har lett projektet och byggnadsvolymen mot välvda, lekfulla former som formats så att de bildar volymer som är gynnsamma för verksamheten. Projektets inspirationskällor har även bidragit till att naturmaterial och växtlighet varit en viktig del i skapandeprocessen.

Förskolan Ugglan, 3d0 Arkitekter

Tree house, A3 Architects

Fuji Kindergarten, Tezuka Architects

Förskolan Paletten, Tham Videgård Arkitekter

Tahari Courtyards, Michael Van Valkenburgh Associates

BYGGNADSVOLYM

Modellstudie

Med hjälp av modellstudier utforskade jag olika byggnadsvolymer på platsen. I undersökningen användes framför allt tre frågeställningar för att analysera de olika byggnadsformerna. Dessa var:

Vilka gårdsrum skapar volymen?

Hur ansluter byggnaden till omgivningen?

Hur väl kan programmet anpassas till byggnadsvolymen?

Slutsatser

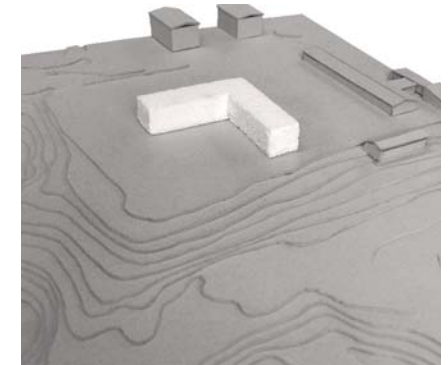
Med hjälp av modellstudien hittade jag ett antal riktlinjer och ett formspråk som följt mig genom processen. Nedan följer några av de viktigaste insikterna studien gav:

Utnyttja byggnadsvolymen för att skapa ett tydligt gårdsrum med goda förutsättningar för en trygg och spännande utemiljö.

Skapa en riktningslös byggnad som inte plockar upp linjerna i befintlig bebyggelse utan klarar av att stå för sig själv.

Använd välvda byggnadsformer för att skapa ett inspirerande och intressant tillägg till Eriksbos befintliga bebyggelse samt för att binda samman byggnaden med det intilliggande parkområdet.

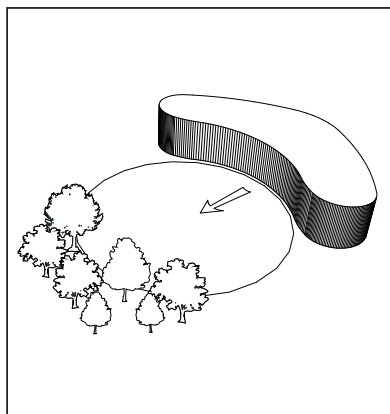
Arbeta med en tvåvåningsbyggnad för att få en större utegård och bättre förutsättningar för en god logistik inuti byggnaden.

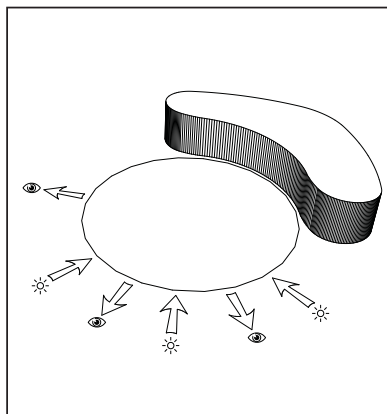
BYGGNADSVOLYM

Att använda byggnadsvolymens form för att skapa ett tydligt gårdsrum har varit viktigt i projektet då förskolebarn i regel spenderar stora delar av sin dag utomhus. Det kuperade skogspartiet i änden av tomten blir en viktig del av gårdens lekyta och därför vänder sig byggnadskroppen mot denna. Mellan byggnaden och skogsbacken skapas då en omgärdad gårdsyta i fördelaktiga väderstreck med tanke på solljus och omgivning.

Byggnadens välvda formspråk syftar till att kontrastera mot befintlig bostadsbebyggelse och bli ett berikande inslag i Eriksbo. Dess centrala placering i området gör att många boende kommer att passera platsen, och med sina välvda fasader i naturmaterial kan byggnaden bli ett trivsamt nyttillskott. Formspråket är till stor del inspirerat av det böljande parklandskapet intill, och inspirationen till byggnaden är snarare hämtad därifrån än från den omgivande bebyggelsen.

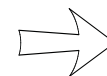
Byggnadsvolymen omfamnar gårdsytan och vänder sig mot skogspartiet

Byggnaden och gården vänder sig mot sol och utsikt

Formspråket i den intilliggande parkmiljön

blir en viktig inspirationskälla vid utformning av byggnad och gård.

De flesta av barnen som kommer att gå på förskolan bor i närområdet och därför är det rimligt att anta att många kommer ta sig dit till fots. Anslutningen till gång- och cykelnätverket blir därmed viktig och är markerad med brunt på kartan till höger.

En ny gångväg anläggs förbi den nya förskolan, med syfte att stärka Eriksbos koppling till Lärjeån och de promenadvägar som finns i skogsområdet i söder.

Förskolans placering i förhållande till skolan möjliggör att en del av det som idag är en grusplan även fortsättningsvis kan tillhöra skolgården. Ytan är stor nog att rymma en sjumannaplan vilket gör att dess funktion som bollplan kan bibehållas.

1:800

mot Lärjeån

branta slänter definierar
gårdens avgränsning

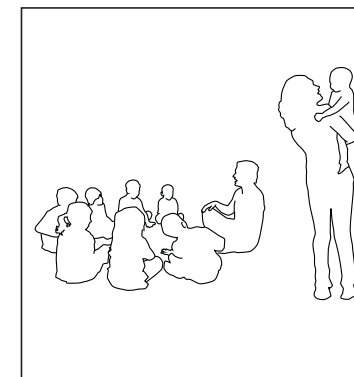
LOKALFÖRDELNING

Lokalbehoven på en förskola är många och varierande. Vissa funktioner används bara en kort stund under dagen och många rum används bara av en viss grupp brukare, barn i en viss ålder eller personal. Till exempel är det bara de minsta barnen som sover under dagen och då bara 30-40 minuter per dag. Alltså är det lämpligt att vilrummen även kan ha andra funktioner när barnen inte sover.

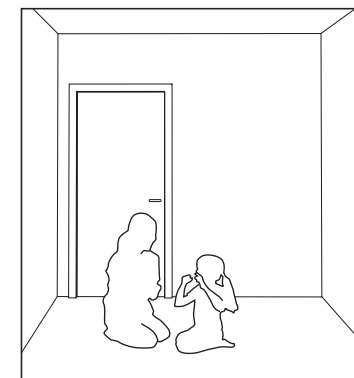
I detta projekt kommer jag att använda sammanslagna avdelningar där sex pedagoger ansvarar för ca 35 barn. Det är ungefär dubbelt så många barn som en avdelning brukar ha, men också dubbelt så många vuxna. Fördelarna med detta är att personalen lättare kan fördela verksamheten mellan sig och få en större möjlighet att arbeta med barnen i smågrupper. Att vara fler pedagoger underlättar också betydligt om någon av dem är sjuk.

På förskolan kommer det totalt bli fyra sådana avdelningar med 35 barn och sex vuxna i varje. Dessa avdelningar kommer att hållas åtskilda för att skapa en större igenkänningsfaktor. När barnen möter samma barn och vuxna varje dag kommer tryggheten på förskolan att öka och med tryggheten kommer barnen att våga mer och utvecklas snabbare. Detta gäller alla barn, men speciellt de barn med flyktningbakgrund som kommer att gå på förskolan (Henningsson och Pernetun 2004). Undantaget, där barnen får träffa barn från hela förskolan, är gården. Detta för att barnen ska ha tillgång till en så stor och innehållsrik gårdsyta som möjligt.

En förutsättning när det handlar om så stora barngrupper är att se till att det finns goda möjligheter att dela upp barnen. Mindre rum där barnen kan få lugn och ro blir ett viktigt inslag. Det är även en rumslig kvalitet om

Med fler vuxna kan arbetet enklare delas upp

Tillgång till flera små rum för avskilda aktiviteter

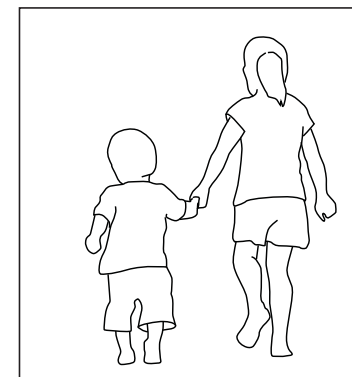
större uppehållsrum har möjligheten att delas av. Detta kan enkelt lösas med olika typer av rumsavskiljare, både fasta och flyttbara.

En fördel med att avdelningarna är större är att det blir lättare att specialinreda olika rum till olika funktioner och aktiviteter. Små rum kan enkelt förvandlas till byggrum, mysiga bokhörnor eller vilrum. Om det finns flera rum är det också möjligt att reservera ytor för de äldre barnen, där man kan förvara småpärlor, saxar och annat som kan vara farligt för de minsta barnen.

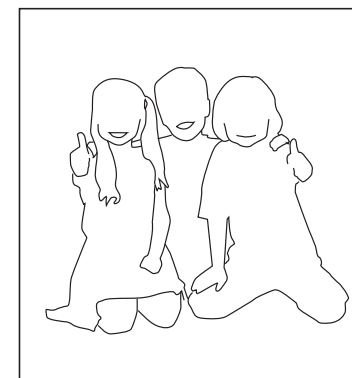
Åldersuppdelning

När det kommer till åldersuppdelningen inom en förskola går åsikterna isär om det är bättre att dela upp barnen efter ålder och därmed kunna specialanpassa lokalerna, eller om man bör slå ihop barn i olika åldrar där ålderskillnaden blir ett pedagogiskt verktyg. De yngre barnen drar lärdomar av de äldre barnen och dessa får i sin tur öva på att ta ansvar och att lära ut och förklara så att de små barnen förstår.

De flesta pedagoger jag har pratat med ser fördelar med båda alternativen, även om de väger över i att föredra någon av metoderna lite mer. I mitt förslag arbetar jag med åldersblandade avdelningar. Då de är så pass stora som de är kan verksamheten med fördel delas upp i mindre grupper. Detta ger möjligheten att arbeta med åldersseparerade grupper, ålderssammanslagna grupper, individanpassade smågrupper eller större helgrupper, allt utifrån behov och planerad aktivitet. På så sätt går det att komma åt fördelarna med ålderssammanslagning samtidigt som man enkelt kan arbeta i uppdelade åldersgrupper när behov uppstår.

Små barn lär av de större

Att träffa samma barn varje dag ger ökad trygghet och vänskap

INNEMILJÖN

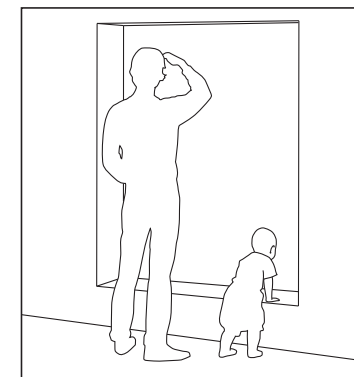
Barn läser sällan av rum och deras potentiella användning på samma sätt som vuxna, men utformning och inredning påverkar hur barnen använder rummet. En lång korridor används till exempel gärna för att springa i och då spring på avdelningarna sällan är tillåtet kan detta vara en utformning att undvika. I stället kan lokaler utformas och inredas så att de uppmuntrar till olika aktiviteter. (Persson och Persson 2009)

Kroppen ger rummet

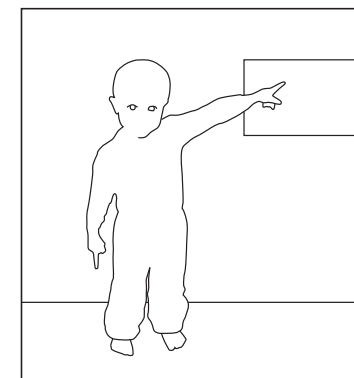
Även om vi inte alltid tänker på det är rummen vi dagligen vistas i utformade för att passa våra kroppar. Takhöjden är satt så att vi ska ha tillräckligt med utrymme att röra oss på, dörröppningarna så stora att vi ska kunna passera igenom, fönsterbröstningens höjd är satt så vi ska kunna se ut, även när vi sitter ner. Trappsteg, räcken och inredning, allt är anpassat efter våra kroppsliga begränsningar. Alla dessa dimensioner har blivit så självklara att vi sällan tänker på det, men vid utformningen av en förskola är det viktigt att åter medvetandegöra denna grund i byggnadsutformningen, då barnens kroppar inte har samma storlek och rörelsemönster som de vuxna.

Väggar och fönster

Den genomsnittliga längden är 87 cm för en tvååring och 111 cm för en femåring (Albertsson Wikland et al. 2002). Detta är viktigt att ha i åtanke vid skapandet av alla delar av en förskola och inte minst vid utformningen av väggarna och placeringen av fönster. En låg fönsterbröstning gör att barnen kan se ut och även klättra upp i fönstren om djupet på fönstersmygen tillåter. För att ge barnen dessa kvaliteter finns det i detta designförslag fönsterbröstningar på både 200 och 600 mm. Jag arbetar även med några djupare fönster där barnen kan klättra upp och ha en liten hörna i fönstret. När det kommer till väggarna bör det finnas fri väggyta i barnens höjd där de exempelvis kan hänga upp sina teckningar.

Rumsliga funktioner anpassat till både barn och vuxna

Väggytor i barnets höjd

Rumsliga behov

Rummen på en förskoleavdelning bör kunna klara en mängd olika lekar och aktiviteter. Därför blir det viktigt att erbjuda rum i olika storlekar med olika kvaliteter. I projektet finns en blandning av små, slutna rum och större öppen yta, den sistnämnda med möjlighet att gränsas av vid behov.

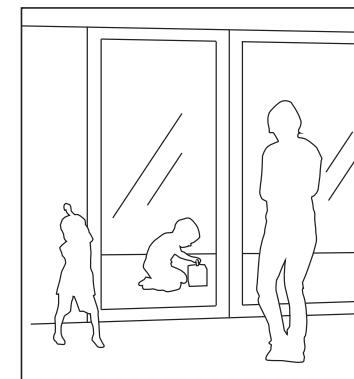
Att ha en hög transparens inom förskolan ger fördelar både för barn och vuxna. Det ger pedagogerna en större överblick över barnen och förenklar därmed deras arbete samtidigt som det ger barnen en större frihet. De kan i större utsträckning leka där de vill, utan att ha en pedagog i samma rum då pedagogerna kan ha uppsikt från andra delar av avdelningen. I designförslaget förekommer både uppglasade väggar och transparenta rumsavskiljare för att uppnå detta.

Små utrymmen

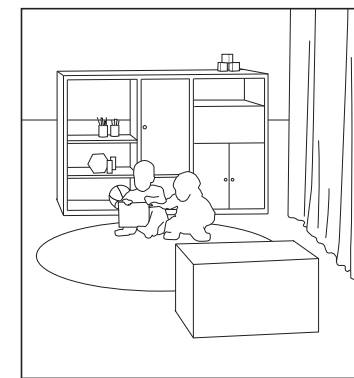
Det finns något lockande med de små skrymslena, ett krypin som på något sätt omsluter barnet. En hörna dit barnet kan dra sig in i sin egen värld. Jag minns själv hur det lilla rummet alltid fascinerade. Mycket kan hända där, i ett skrymsle anpassat efter barnets storlek. Ett sådant skrymsle behöver inte bestå av fyra väggar och ett tak, det kan ofta räcka med en antydan till gräns från omgivningen. Det kan handla om att barnet tar en mantel från kläutkläderna och breder ut på golvet. På manteln har genast en avgränsad hörna bildats, dessutom en hörna som barnet själv har skapat (Vecchi 2003). I förskolans större lekrum bör det med enkla medel gå att åstadkomma dessa små rum i det större rummet.

Golvet

Vid utformningen av en förskolemiljö blir det viktigt att ta hänsyn till barnens varierande rörelseförmåga. De allra minsta har svårt att gå, vilket gör att golvet får en stor betydelse. Ofta kan golvet vara den mest använda möbelen som ofta tjänar som både stol och bord, vilket gör upplevelsen av

Transparenta avdelningar underlättar för verksamheten

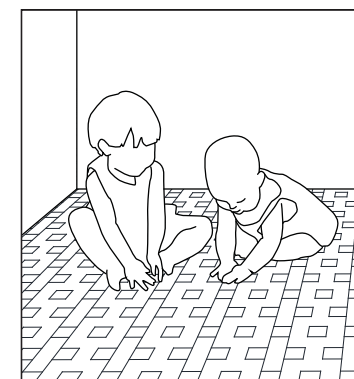
“Rum i rummet” delar upp de stora lekytorna

det extra viktig. I det här designförslaget innebär det att uppvärmning i första hand sker via golvvärme - vilket både gör att barnen slipper sitta på kalla golv samtidigt som väggarna och fönstren befrias från skrymmande radiatorer. Golvets ytskikt blir också viktigt för upplevelsen och de anpassas efter de olika rummens behov. Halkfritt, mjukt, slitstarkt och vattenanpassat är några av de golvegenskaper som eftersöks i förskolans olika utrymmen. Färgade golvtytor är också ett sätt att definiera rummen och ge lokalerna ett lekfullt och trivsamt intryck

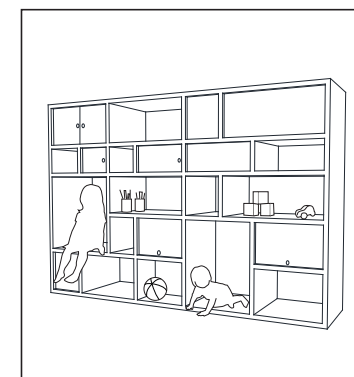
Inredningen

Med hjälp av inredningen kan en stor variation av utrymmen skapas. En genomtänkt inredning kan bidra lika mycket till de rumsliga kvaliteterna som själva rummet. I många fall går det även att kombinera rum och inredning genom att de fasta delarna går att använda på flera olika sätt. En extra bred fönstersmyg kan bli en alldeles egen hörna, en plats att krypa upp för att vinka av föräldrarna eller användas som ett redskap i leken. Med hjälp av enkla detaljer som mattor och förvaringshyllor kan rummen delas och flera lekhörnor skapas.

En aspekt som är viktig i förskolemiljön är att det finns tillgång till löst material som dynor, madrasser, stolar, och små bord. Det gör att barnen kan anpassa sin miljö efter leken och på så sätt få en kreativ miljö som enkelt kan anpassas efter behov. Även i utemiljön är det viktigt med tillgång till löst material. (Björklid 2005) Vid samtal nämnde flera pedagoger för Persson och Persson (2009) vikten av att kunna förändra barnens miljö, då de menade att det väckte barnens nyfikenhet.

Golvets yta och temperatur blir viktig

Inredning som fyller flera olika funktioner.

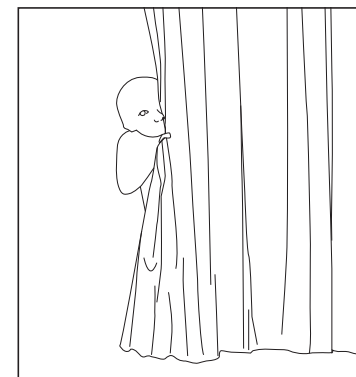
Sinnesupplevelser

Att skapa en upplevelserik omgivning för barn handlar delvis om sinnesupplevelser. Ett intressant rum är ett rum som upplevs med flera sinnen samtidigt.

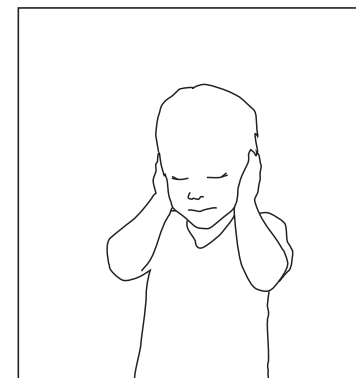
För som Pallasmaa (2006) skriver i sin artikel *An Architecture of the Seven Senses* så är upplevelsen av arkitektur alltid ett blandat intryck, där vi tar in ljud, lukter, temperatur och synintryck på en gång och slår ihop allt detta till en samlad upplevelse. Vid skapandet av arkitektur blir det viktigt att ta in allt detta, och ge plats att känna efter med hela kroppen. Det sinne vi oftast kallar känslan består av ett flertal olika sinnesförnimmelser som alla kan upplevas i arkitekturen. Huden uppfattar textur, temperatur, vikt och densitet. Men vi använder även musklerna och hela kroppen för att känna av rum, exempelvis genom att förflytta oss genom rummet för att ta in dess storlek.

På förskolan kan upplevelserna förstärkas genom att det finns tillgång till olika typer av taktila material, dels i byggnaden i sig - väggar, golv och fast inredning, dels i det lösa materialet som finns tillgängligt för barnen. Även de möjliga rörelsemönstren genom rummet bidrar till upplevelsen. Med moment där barnen kan klättra upp, krypa under och igenom blir rumsupplevelsen intressantare.

På många förskolor är höga ljudvolymmer ett problem som skapar stress både hos barn och vuxna. Bullret kan enkelt minskas med ljudabsorberande material på rummets ytor. Även inredning som mattor, draperier och möbler bidrar till en behagligare ljudnivå.

Taktila material på avdelningarna

Arbeta för att minska den ofta höga ljudnivån

UTEMILJÖN

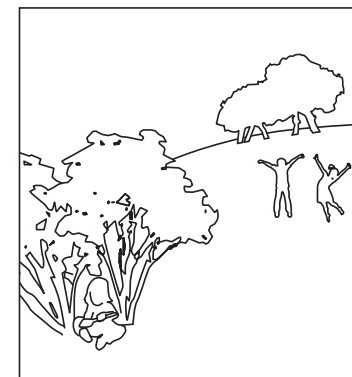
Uteleken har länge uppmuntrats av svenska föräldrar och att barnen får tillgång till goda utemiljöer ses som något mycket viktigt. Ute tillåts leken vara friare och livligare. Barnen har där möjlighet att ge större utlopp för sina impulser och helt hänge sig åt lekandet. Historiskt har utemiljön varit en plats där barnen fått mer utrymme då hemmens yta ofta varit begränsad. Idag är så inte fallet i samma utsträckning, men utemiljön fungerar fortfarande som en friare miljö som ofta beaktas som mer kreativ och fantasifull. (Lenninger och Olsson 2006)

Vad är då viktigt för att skapa en god utemiljö för barn i förskoleåldern? Enligt Lenninger och Olsson (2006) är utrymme en viktig aspekt. Ju större gård, desto mer finns det att göra och utforska. På en stor gård finns det utrymme för flera typer av miljöer och karaktärer. Gården får gärna vara kuperad och innehålla varierande element. Både öppna ytor och tätare vegetation är bra för barnen. Det gäller att gården kan uppmuntra både vilda utsvängda lekar och lugnare, mer tillbakadragna aktiviteter.

Naturmark

Den enskilt viktigaste faktorn för en god utemiljö enligt flertalet studier är tillgången till naturmark på gården. Det har visats att barn på naturrika förskolegårdar leker fler och mer varierande lekar än barn på gårdar utan naturmark. De har också visat sig vara friskare än andra barn och de har bättre balans, är starkare och mer uthålliga. (Björklid 2005)

I naturmarken finns lekredskap i överflöd. Kottar, pinnar och annat löst material inspirerar barnens kreativitet. Lenninger och Olsson (2006) poängterar vikten av att barnen har tillgång till löst material, då det hjälper barnen att själva forma sin egen lekmiljö. Det rum eller den skogsdunge som ena dagen var en exotisk djungel kan nästa dag förvandlas till ett sjörövarskepp eller ett storslaget palats. En annan fördel med naturmiljön är att det sällan finns krav på att den ska städas i ordning när leken är klar.

En stor och varierad lekgård är bra för barnen

Naturmark på gården

Tyvärr har inte alla skol- och förskolegårdar tillgång till naturmark intill skolbyggnaden. En möjlighet kan då vara att på artificiell väg plantera in en naturlig miljö, men det finns en viktig skillnad mellan naturlig och anlagd natur. Medan den naturliga naturen fungerar som bäst när den får växa fritt behöver den anlagda naturen underhållas och skötas om. En anlagd naturmark brukar också vara betydligt känsligare för barnens slitage, vilket också kan få problem att uppstå. (Björklid 2005)

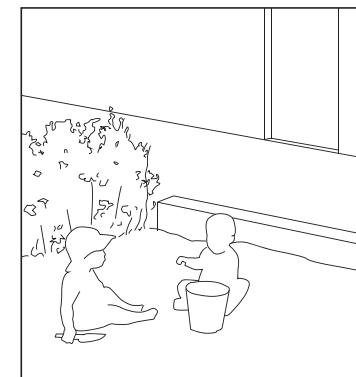
På tomten för den nya förskolan finns en skogsdunge som ligger i en slänt, vilket kommer att utgöra spännande element för barnen att utforska. Att förskolebyggnaden vänder sig mot skogspartiet poängterar ytterligare att det är en viktig del av gården.

Olika åldersbehov

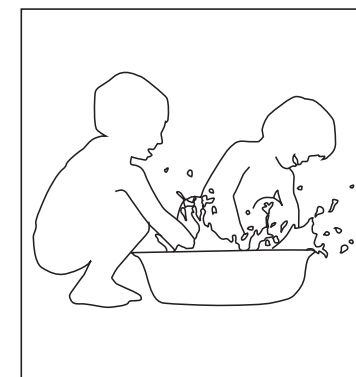
Barn i olika åldrar har olika krav på lekgården. För de små barnen är det bra om utforskande med hjälp av kropp och sinnen uppmuntras. Gården ska väcka nyfikenhet och det ska alltid finnas nya saker att lära och upptäcka. Element som kuperad terräng eller rinnande vatten kan ge barnen något att utforska, men även årstidsväxlingarna för med sig spännande upplevelser. (Lenninger och Olsson 2006)

De yngre barnen har också ofta ett större behov av trygghet än de äldre barnen. Vid en studie av en skola lekte de minsta barnen oftare nära skolbyggnaden där de kunde få en visuell uppsikt över sina klassrum. För stora öppna ytor kunde upplevas som skrämmande för dessa minsta barn. (Björklid 2005)

För att ge alla barn, oavsett ålder något att utforska på gården innehåller den en mängd olika miljöer, där flera olika lekar är möjliga. Öppna ytor blandas med kuperad skogsmiljö och på gården finns olika material och

Omgärdad lekyta nära entrén för de minsta barnen

Att utforska vattnet blir en spännande lek

redskap som ger barnen möjlighet att engagera sig i en mängd olika aktiviteter. Nära entrén finns också en delvis avskärmad del av gården där de minsta barnen kan känna sig extra trygga.

En fungerande gård

Då förskolebarn ofta tillbringar flera timmar utomhus varje dag blir ytterligare ett antal aspekter viktiga, nämligen de mer praktiska och funktionella delarna. I kommunens ramprogram (2012) poängteras ett flertal av dessa. Bland annat ska det finnas skuggiga miljöer för att skydda barnen från solen om sommaren. Träd och buskar, men även skärmtak kan vara passande inslag för detta ändamål. Skärmtak kan också vara bra när barnen ska sitta ner och prata eller äta på regniga dagar. För att barnen tryggt ska kunna leka utomhus även under det mörka vinterhalvåret blir en god belysning viktigt i förskolemiljön. Dessa aspekter tas hänsyn till vid skapandet av gården och blir en naturlig del av lekytan.

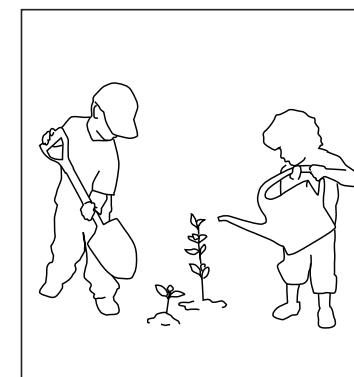
Lekredskap

I en varierande miljö lägger barnen gärna ifrån sig redskapen för att låta leken övergå i något annat och senare kan de ta upp leken med redskapen igen. I en skralare lekmiljö håller barnen hårt i leksakerna. De vill inte lägga dem ifrån sig av rädsla att bli av med dem och då inte ha något att leka med. Här blockeras leken och blir mindre fri och utsvävande. (Lenninger och Olsson 2006) På grund av detta har jag vid gårdsutformningen inte fokuserat på vilken typ av redskap eller lekställningar som finns tillgängliga. I stället har jag arbetat med olika gårdskaraktärer för att skapa en varierande och upplevelserik gårdsmiljö.

På lekgården finns ett odlingsland barnen får lära sig om ekologi och odling. De får också chansen att vara med och uppleva något växa fram över tid vilket kan ge insikter om naturens flöden och tidens gång.

Tillgång till löst material

Möjlighet till odling

PROGRAM OCH LOKALBEHOV

Rumsbehoven och ytorna i mitt program har legat till grund för dimensioneringen av förskolans olika utrymmen. Det baseras dels på den efterforskning jag gjort och dels på önskemål från lokalförvaltningen i Göteborg Stad.

AVDELNING ca 35 barn

Totalt ca 280 m²

Stort allrum

Kök

Matplatser

“Rum i rummet”

Möjlighet att dela av

Skötrum

2 skötbord

2 toaletter

Tvättställ

Ateljé/Verkstad ca 20 m²

Diskho

Goda ljusförhållanden

Smårum 4-5 st ca 10 m²

För lek och vila

Förråd 5-10 m²

ENTRÉUTRYMME

Groventré

Diskho

Stor wc med sköt ca 5 m²

Små wc ca 2 st ca 2 m²

Kapprum

Kapphyllor

Torkrum, 4 st ca 4 m²

Städ ca 4 m²

MOTTAGNINGSKÖK

Beredningsyta

Förrådsyta

Diskutrymme

Köksentré

PERSONALUTRYMMEN

Kapprum/Förvaring ca 10 m²

Personalrum ca 30 m²

Pentry

Plats för mat och vila.

Kontor

För administrativ personal

För pedagogerna

Möte ca 10 m²

Toalett ca 4 m²

ÖVRIGA YTOR

Teknikrum ca 50 m²

UTEMILJÖN

Soprum ca 10 m²

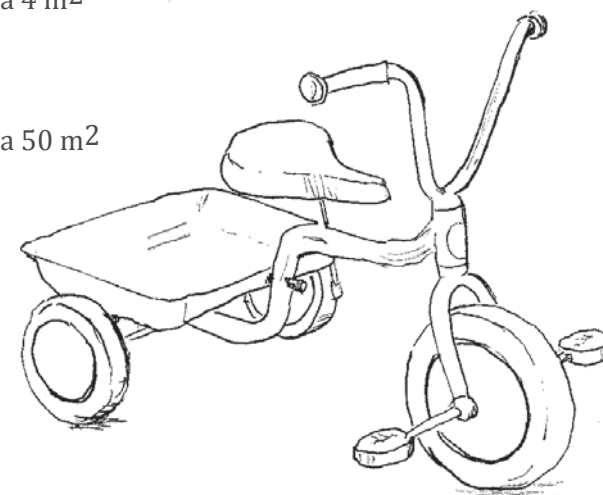
Cykelställ

Parkering

Med utrymme för vändning
med sopbil (Los)

Barnvagnsförråd ca 15 m²

Redskapsförråd ca 10 m²

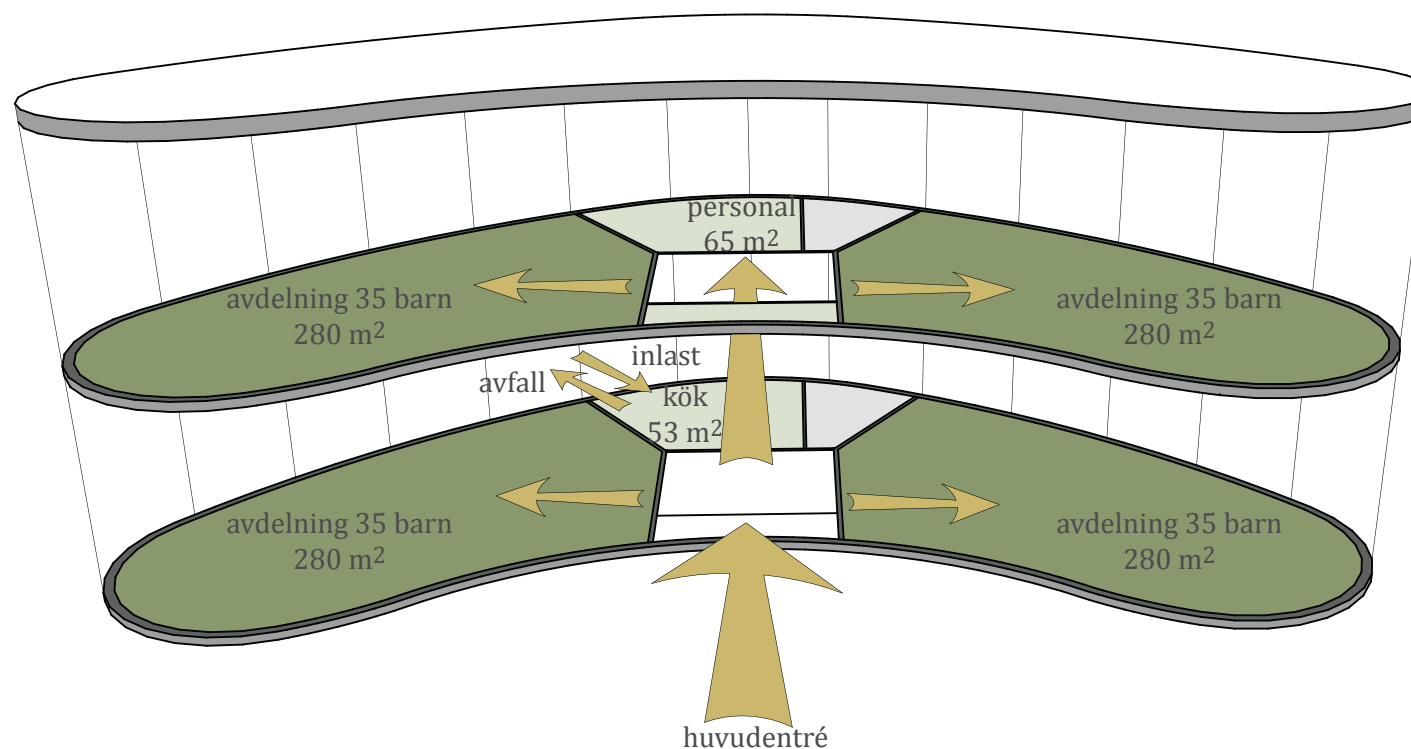
Designförslag

FÖRSKOLEBYGGNADEN

FUNKTIONER OCH SAMBAND

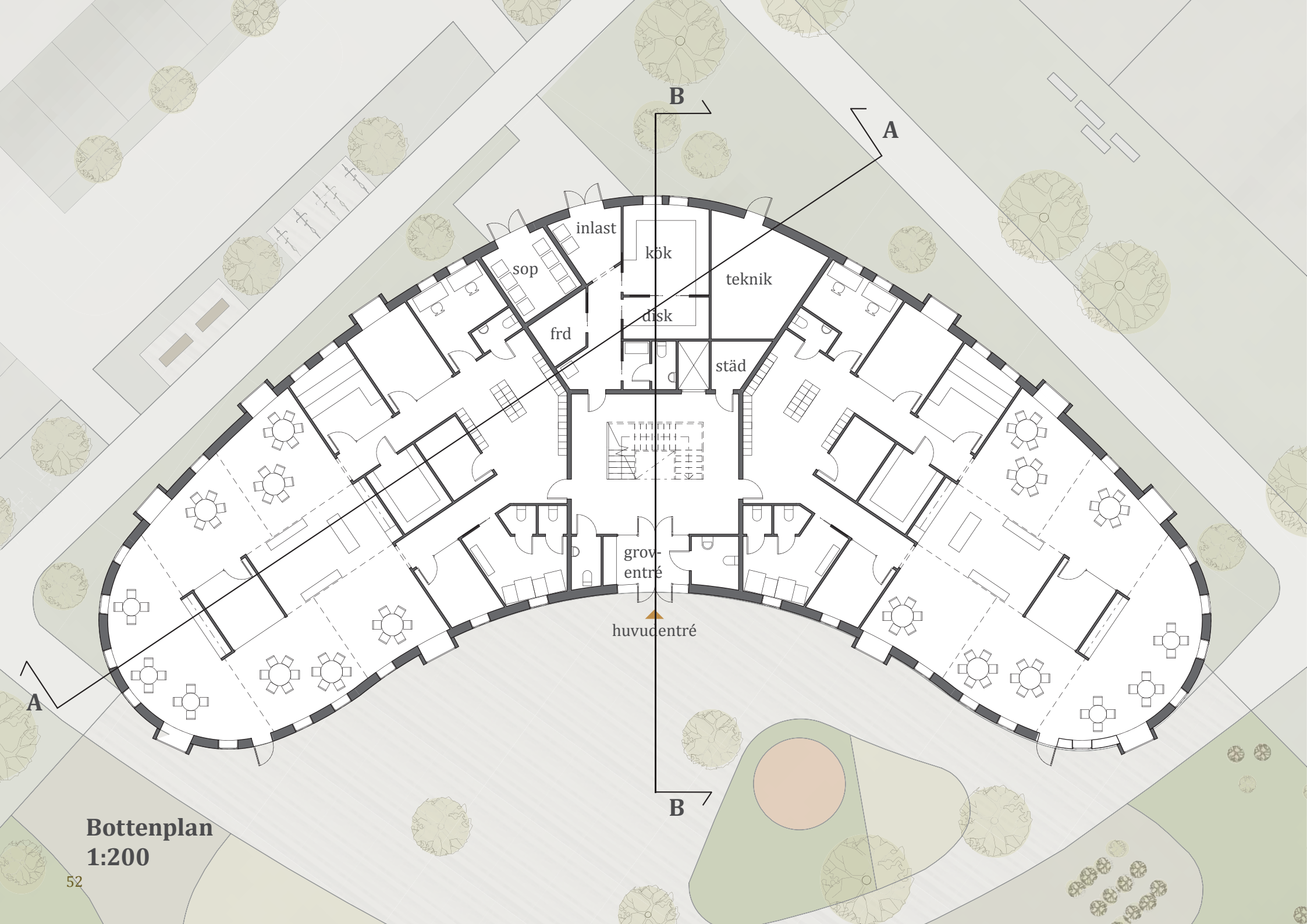
Byggnadens logistik

Byggnaden har en tydlig logistik där samtliga barn och pedagoger använder samma entré. Detta ger byggnaden en tydlighet i sitt uttryck och skapar en naturlig mötespunkt och en plats där förskolan enkelt kan sprida aktuell information till föräldrarna.

Från entrérummet tar sig barnen sedan vidare in på sina avdelningar. Med sina 280 m² finns här gott om utrymme att leka på och avdelningen

är utrustad med det mesta som barnen kommer att behöva under dagen. Förskolan har fyra sådana avdelningar, och är anpassad för att kunna ta emot ca 140 barn.

Den enda del av byggnaden som inte använder sig av huvudentrén är köket. Här finns en köksentré för inlastning som vetter mot parkeringen och infarten. Intill köket finns förskolans soprum. Även detta nås från parkeringen vilket underlättar för sophämtningen.

Bottenplan
1:200

BOTTENVÅNINGEN

Entrén

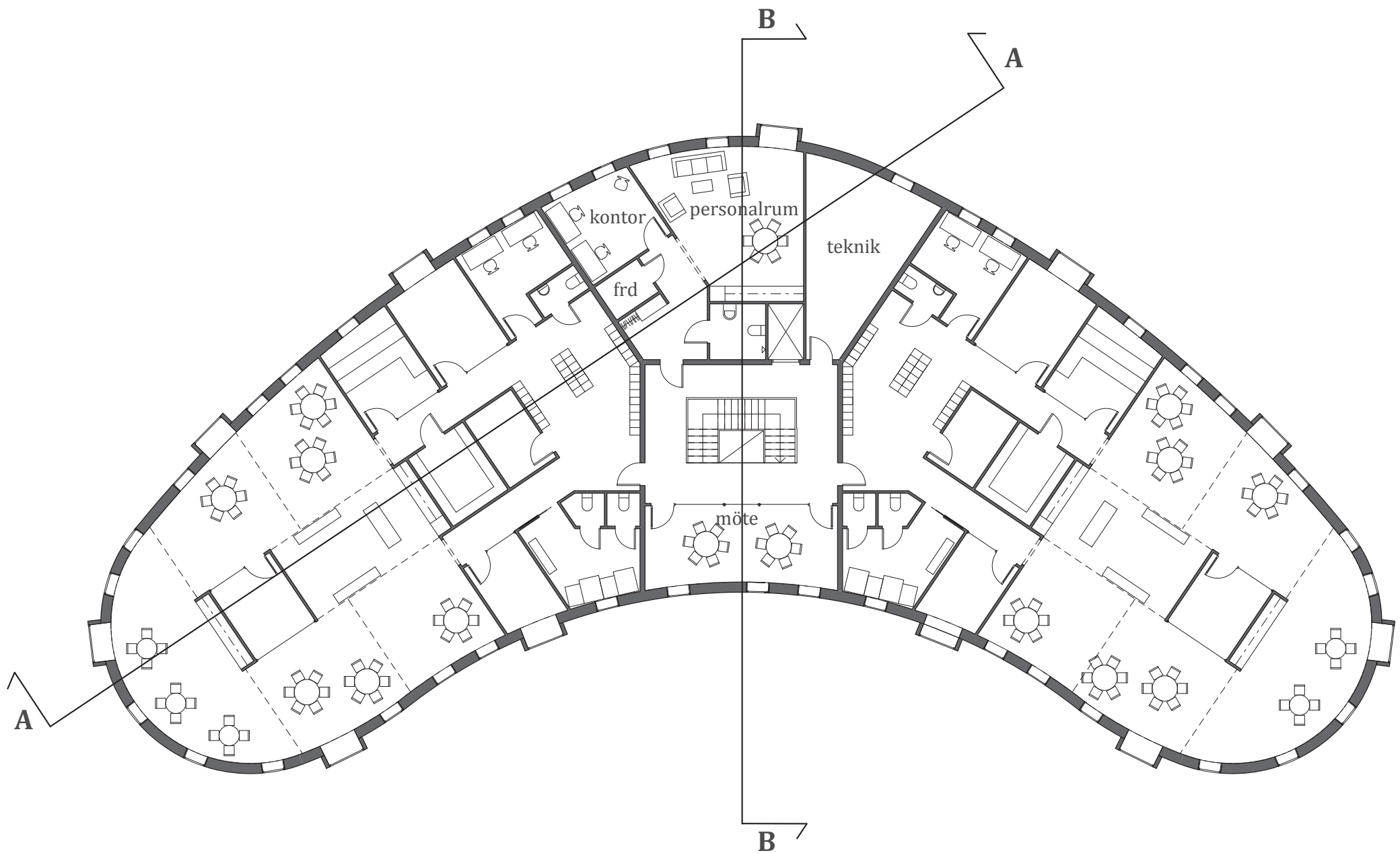
Förskolans huvudentré vetter mot gården. Direkt innanför dörren finns groventrén som även fungerar som vindfång. Här finns en toalett med skötmöjlighet som man lätt kan nå utifrån och en vask där barnen kan skölja av sig den värsta smutsen när de kommer in. Utanför entrén bör det finnas en slang med möjlighet att spola av barnen om det behövs.

Från groventrén kommer man in i trapphallen och därifrån vidare till någon av de fyra avdelningarna eller till personalutrymmena. Kapprum för barnen finns vid ingången till respektive avdelning och i anslutning till dessa finns också rejäla torkrum för att smidigt kunna hantera blöta kläder.

De flesta barn lär sig att gå i trappor när de närmar sig tvåårsåldern, så det är bara de allra minsta som behöver hjälp av en vuxen eller ta hissen. Annars är hissen till största del tänkt att användas för transport av mat som sedan äts inne på avdelningarna.

Köket

Köket ligger på bottenplan innanför trapphallen. Det är ett mottagningskök med de nödvändiga utrymmena som disk, förråd och beredningsyta. Det är även nära till sop- och återvinningsrummet från köksingången. Köket har goda möjligheter att samarbeta med köket i Eriksboskolans större kök.

Plan 1 trappa
1:200

ÖVERVÅNINGEN

Personalutrymmen

Övervåningen är till största delen väldigt lik bottenvåningen, med en avdelning på varje sida om trapphallen. Det som skiljer de två planen åt är att det på övervåningen ligger personalutrymmen och inte kök innanför trapphallen.

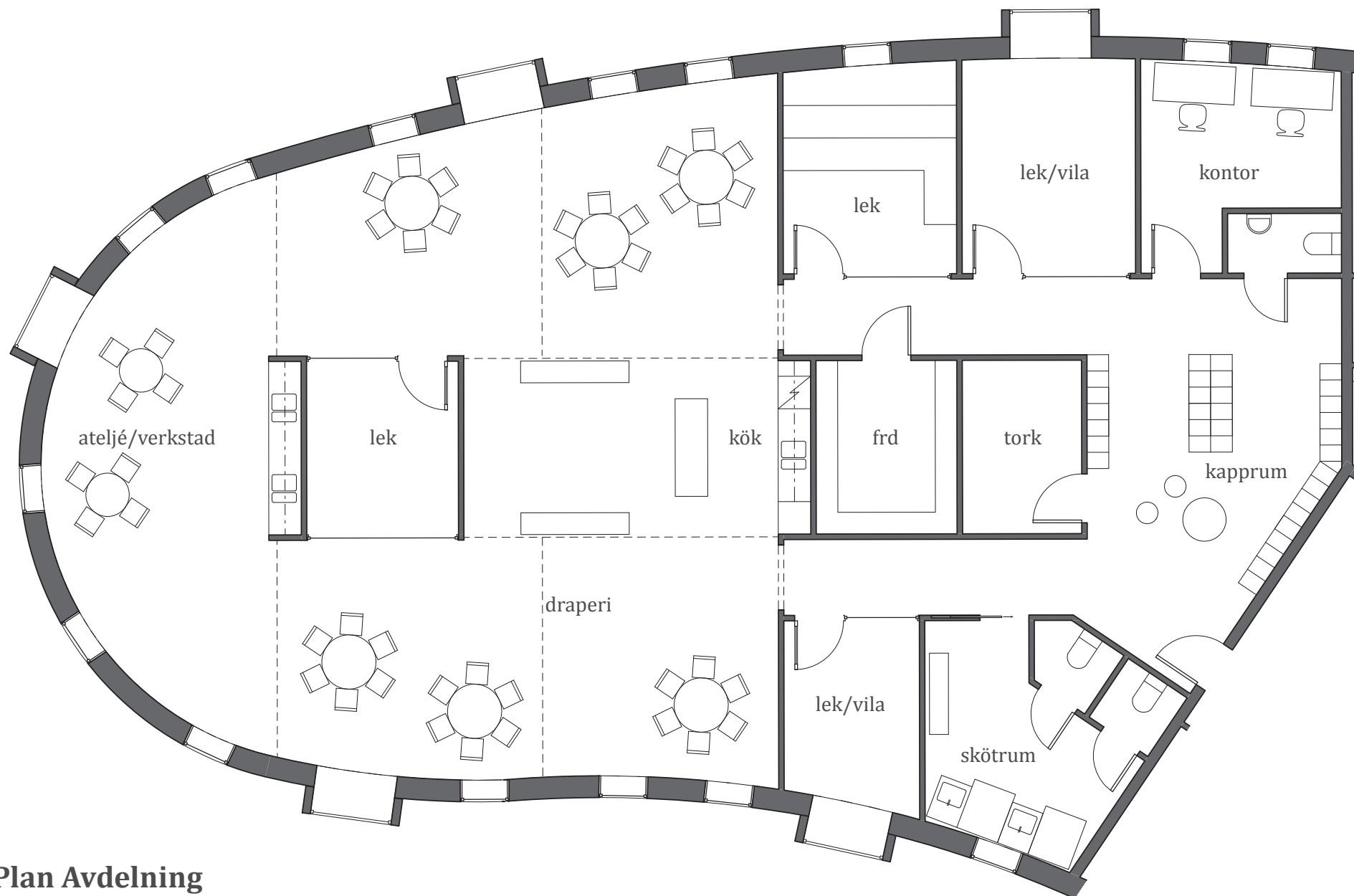
Här finns kapprum för personalen med möjlighet att förvara personliga saker. Ett personalrum för rast och fika blir en naturlig plats att möta pedagogerna från de andra avdelningarna på. I anslutning till personalutrymmet finns också ett kontor för administrativ personal och förskolechef. Pedagogerna har tillgång till mindre kontor direkt på avdelningarna vilket gör att de snabbt och enkelt kan gå ifrån och sköta sina administrativa sysslor när de får en stund över.

På andra sidan trapphallen från personalrummet sett finns ett uppglasat rum som kan användas för konferenser och samlingar. Ett viktigt syfte för rummet är att tillhandahålla ett samtalsrum där pedagogerna ostört kan ha möten och samtal med föräldrar.

Teknik

Teknikrummet är i två plan med ingång både utifrån och från den övre trapphallen. En interntappa kan enkelt läggas till beroende på vilka behov som finns. Utrymmet är dimensionerat för att kunna försörja hela förskolan med ventilation efter råd från Jan Gusten, biträdande professor på Chalmers tekniska högskola.

AVDELNINGEN

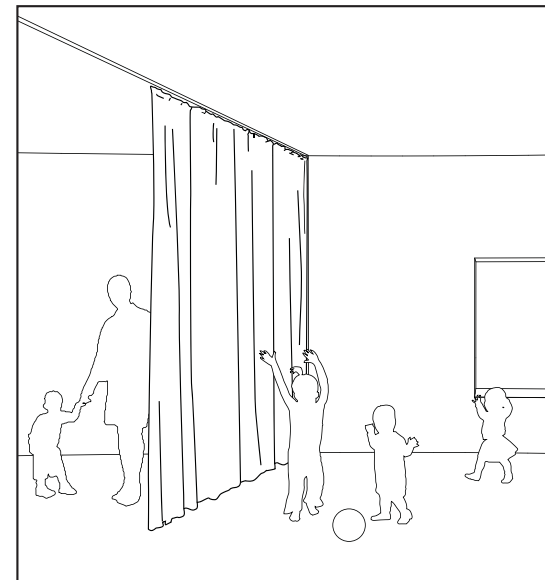
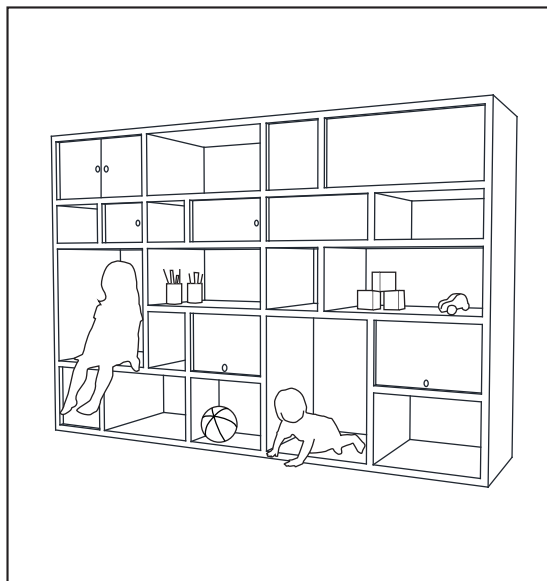

Plan Avdelning
1:100

Allrummet

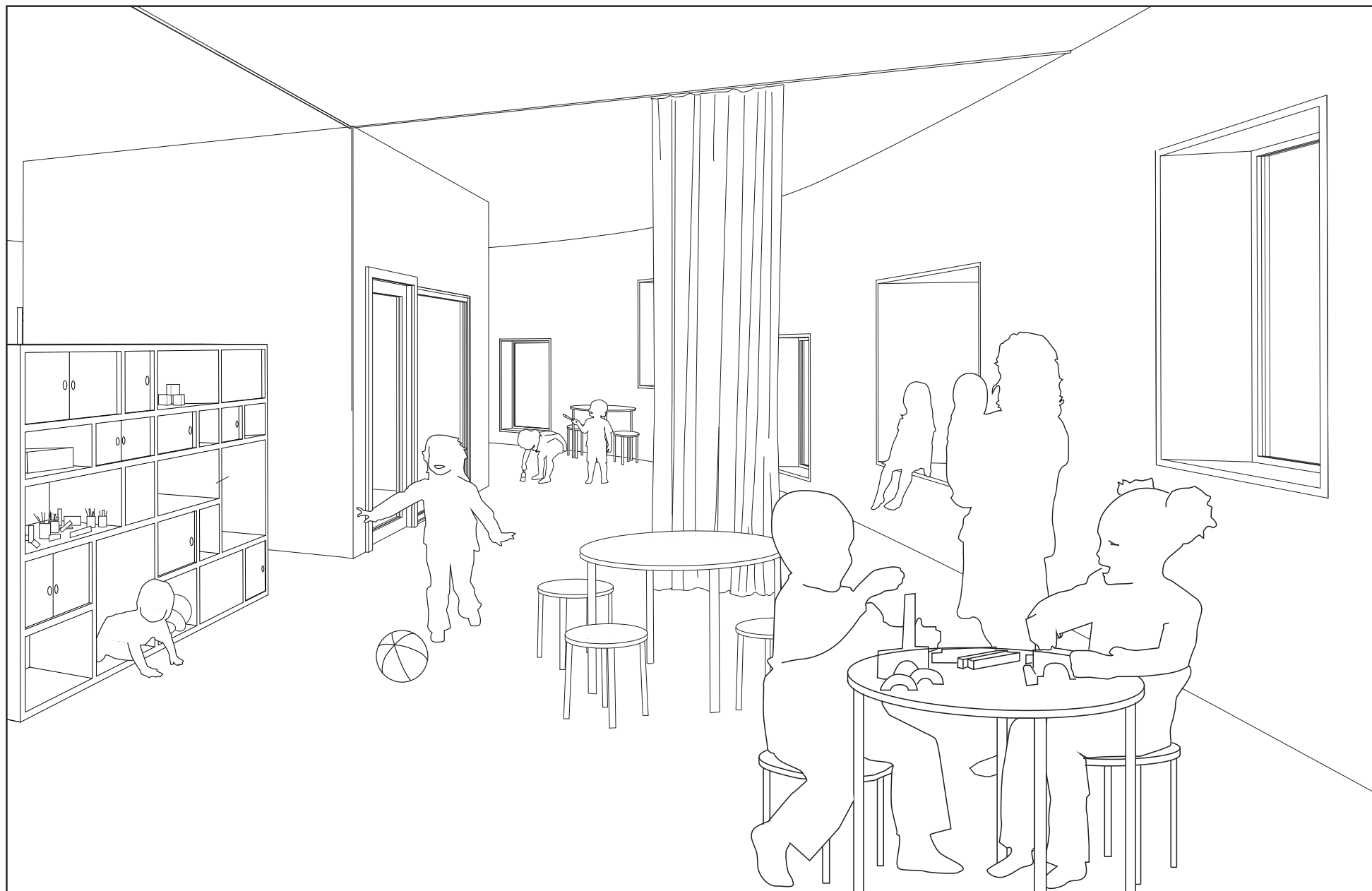
Centralt på avdelningen ligger det stora lekrummet som fyller flera olika funktioner. Härifrån kan pedagogerna enkelt hålla uppsikt över vad som händer på avdelningen, vilket gör att barnen kan uppmuntras till att leka mer fritt. Det stora rummet kan antingen fungera som ett öppet och luftigt rum för vilda och utrymmeskrävande aktiviteter eller delas av i flera mindre hörnor eller "rum i rummet".

Detta görs dels med fast inredning i form av halvtransparenta hyllor som både fungerar som förvaringsyta, rumsavskiljare och lekredskap då några av hyllplanen är öppna så att barnen kan krypa in i eller klättra igenom hyllan. En annan fast rumsavskiljare är det mindre lekrum som ligger mitt i det stora uppehållsrummet.

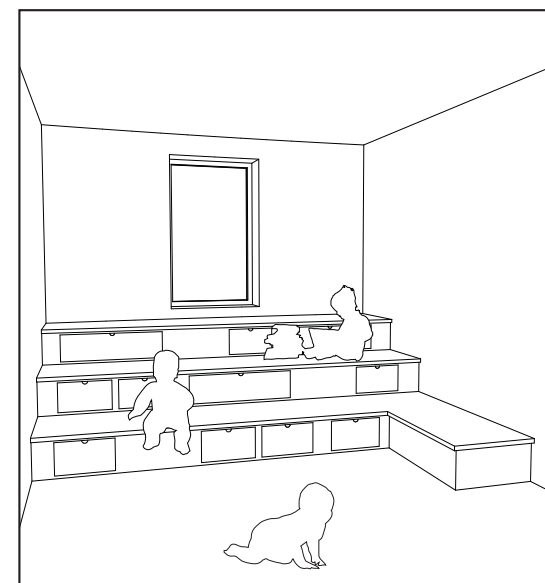
Även draperier används som rumsavskiljare. Dessa har fördelen att man enkelt kan välja om de ska vara fördragna eller inte vilket underlättar för att anpassa rummet efter den aktivitet som försiggår för stunden. Draperierna för även med sig andra fördelar, som till exempel att de fungerar som ljuddämpare i den annars ofta högljudda förskolemiljön. På planen intill markeras de med streckade linjer.

Allrummet är kärnan på avdelningen och det är här barnen intar sina måltider. Här finns ett kök med en köksö som underlättar för pedagogisk matlagning tillsammans med barnen.

Ateljén

Änden av allrummet utgörs av ateljén, eller verkstaden. Från ateljéerna på bottenplan finns även dörrar mot gården så att barnen kan ta med måleriet utomhus när vädret tillåter. Här finns tillgång till diskbänk och placeringen i byggnaden gör att ateljén har fönster i flera väderstreck, med både goda ljusförhållanden och utsikt åt flera håll. Då det stora allrummet ateljén är en del av inte har något undertak blir det ett luftigt rum med högt i tak. Tack vare takets lutning och rummets ökade takhöjd blir det på övervåningen även möjligt att sätta in höga fönster vilket ger ytterligare rymd och ljus i rummet.

Lekrummen

Varje avdelning har fyra slutna lekrum vilket ger goda möjligheter att arbeta i smågrupper eller att möjliggöra tystare utrymmen. Samtliga lekrum är uppglasade mot korridoren eller allrummet för att pedagogerna enkelt ska kunna ha uppsikt över barnen.

Ett av lekrummen har en inbyggd trappa med förvaringslådor i. Stegytorna är täckta med en textiltävlmatta för att ge mindre halkrisk, mjukare underlagsyta samt en lägre ljudnivå. Trappan lämpar sig för flera typer av lekar, både vilda klätteräventyr och lugna sagostunder.

Det bortreasta lekrummet fungerar med fördel även som vilorum för de minsta barnen. Här kan därför madrasser förvaras i skåp längs väggen.

SEKTION

I ateljén är det full takhöjd vilket ger ett luftigt rum med fönster åt flera håll och i olika höjder.

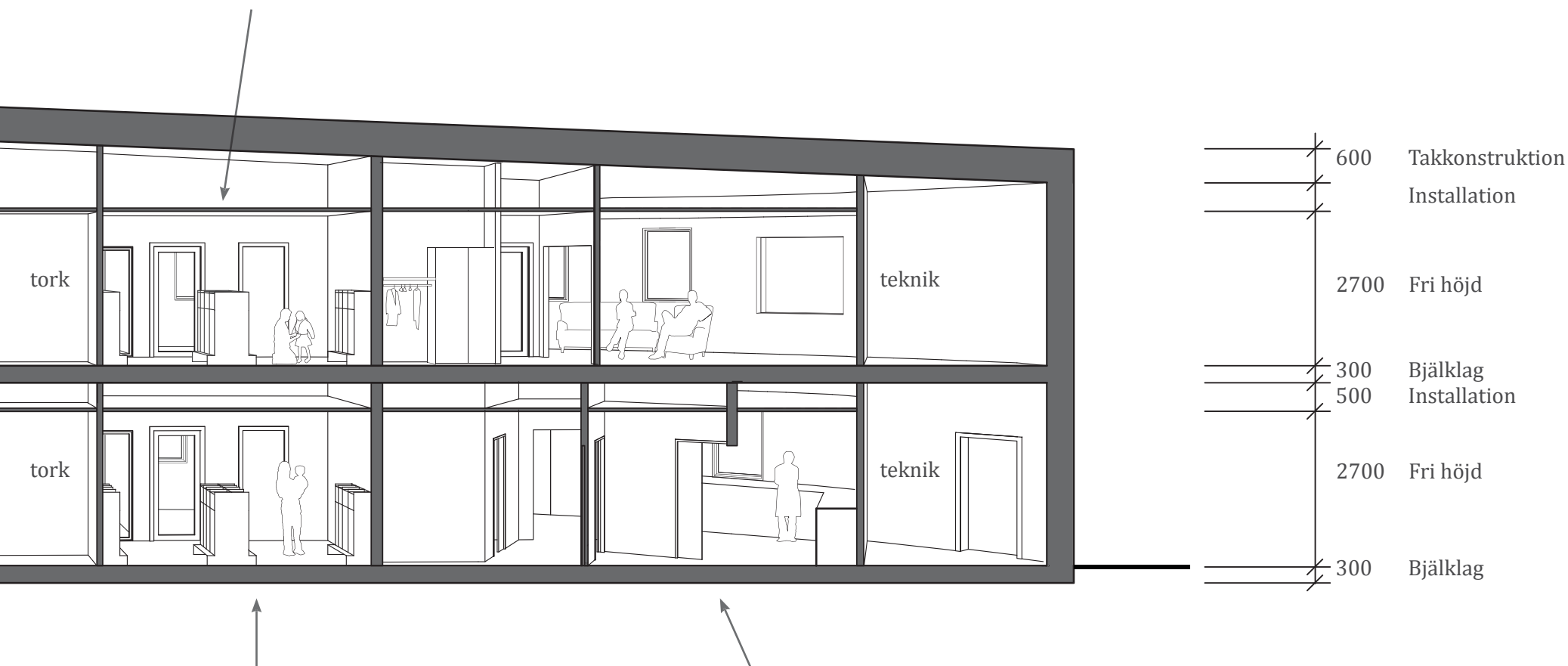

pedagogiskt kök

Ett rejält förråd gör att inredningen och lekredskapen på avdelningen regelbundet kan bytas ut.

Sektion A - A
1:100

Ett undertak läggs på en höjd av 2,7 m och över detta finns utrymme för installationer. I vissa utrymmen, som i det stora allrummet finns inget undertak. Detta för att ge en högre takhöjd och en luftigare upplevelse av rummet.

Varje avdelning har ett eget kapprum med tillgång till ordentliga torkrum.

Förskolans kök är ett mottagningskök som med fördel kan samverka med det väl tilltagna köket i Eriksboskolan.

UTEMILJÖN

Utformningen av gården följer två huvudprinciper. Den första är att arbeta med större ytor med olika karaktärer snarare än att planera in specifika aktiviteter. Det gör att gården erbjuder områden med olika typer av rumsligheter och material, där varje område uppmuntrar till en uppsjö av olika aktiviteter. När lekarna inte är förutbestämda får barnen friheten att själva bestämma sina egna lekar och hela tiden upptäcka nya sätt som gården kan användas på.

På nästa sida visas en karta med de olika gårdskaraktärerna och hur de samspelar med varandra. Dessa ytor skiljer i huvudsak ut sig ifrån varandra med hjälp av olika material. De består bland annat av sand, gräs, naturmark och hårdgjord yta. Inom och mellan de olika ytorna har jag även arbetat med att skapa tydligare rumsligheter med hjälp av vertikala element för att rama in delar av gården.

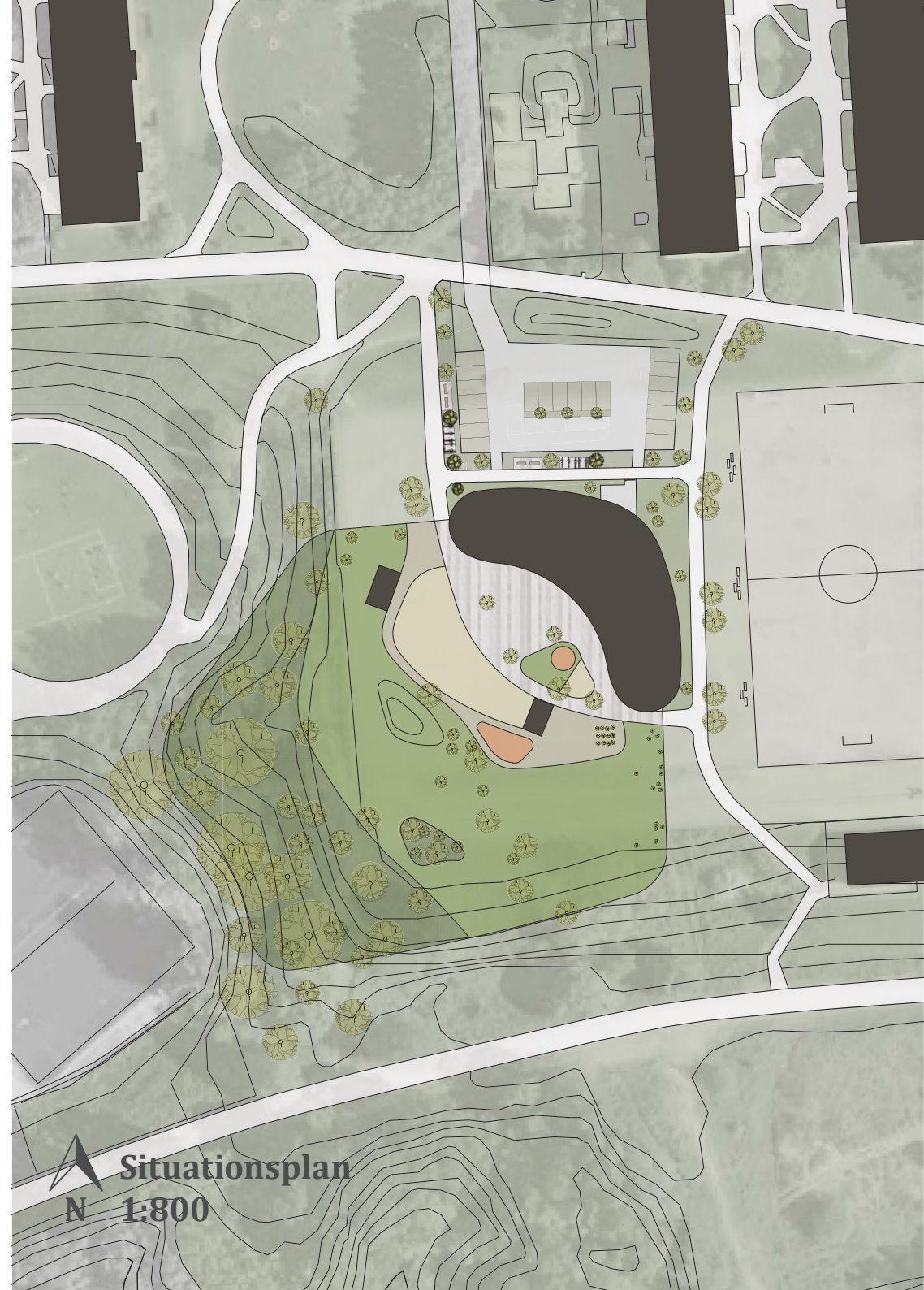
Gården kan delas upp i zoner med den tryggaste närmast byggnaden och den äventyrligaste längst bort.

Den andra huvudprincipen som har format gården är att arbeta med barnens trygghetskänsla. En bra förskolegård innehåller både trygga, inramade platser och områden som känns mer spännande, där det alltid går att hitta nya saker att utforska. Därför har jag valt att arbeta med olika zoner i ett spann mellan trygghet och äventyrlighet med de tryggaste platserna närmast förskolebyggnaden och en vildare gård ju längre bort du kommer. Alldeles intill byggnaden finns en omgärdad närlekplats för de allra minsta barnen. Här kan de hitta olika lekredskap i en liten skala nära entrén. Skogsdungen i slänten står för gårdens vildaste område där barnen kan utforska naturmarkens alla möjligheter.

På kartan intill visas hur gårdens olika markbehandlingar definierar zoner med olika karaktär och uttryck.

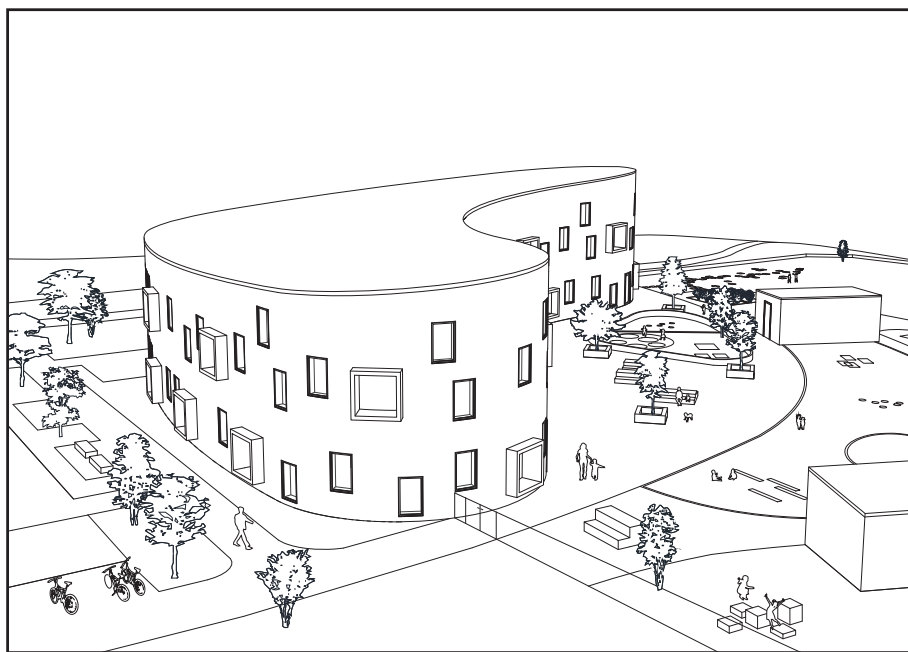
	Plattläggning
	Sand
	Grus
	Gummiasfalt
	Gräsyta
	Naturmark

Norr om byggnaden finns förskolans tillfart och parkeringsplats. Parkeringen placeras bakom den gräskulle som ligger längs med gångstråket. På parkeringsplatserna läggs armerat gräs för ett grönare uttryck. Mellan parkeringsplatserna och gångstråken in till förskolan anordnas planteringar som gröna avgränsningar mellan stråk och parkering. Här placeras även sittplatser och cykelparkering.

LEKGÅRDEN

Vid utformningen av gården och dess innehåll har jag utgått ifrån de olika zonerna med olika karaktärer och med detta som bas arbetat fram intressanta gårdsrum. Jag har medvetet valt att inte definiera några lekredskap i detalj utan försökt hålla utformningen på en mer generell nivå för att kunna lägga fokus på gårdens större drag. Däremot har det varit viktigt att försäkra sig om att gården innehåller en bred variation av utrymmen ytor och möjligheter. Både omgärdade hörnor och öppna ytor är viktiga för att skapa en utvecklande förskolegård.

Byggnadsvolymen och den närmaste delen av gårdsytan.

Närmast huvudentrén finns en hårdgjord yta med en plattläggning som ansluter till gångvägarna och tillfarterna vid förskolan. Inom denna yta finns närlekplatsen, en inhägnad lekyta för de allra minsta barnen där det finns flera olika lekredskap i en mindre skala.

Utanför den hårdgjorda ytan finns den stora zonen med sand. Runt denna bildas en inramad rumslighet med hjälp av de två förrådsbodarna, gräskullen och några träd. Runt sandytan går en grusgång som mynnar ut i en torgliknande yta för odling. Här finns både plats att odla växter från frön och en plantering med mer permanenta växter i form av bärbuskar. Intill detta finns också tillgång till rinnande vatten, både i kran för vattning och i en vattensulptur där barnen kan leka och experimentera.

Vid grusgången finns också en yta för klätterlek. Tanken är att olika lekredskap ska ge barnen möjlighet att klättra över, under och igenom dem. Marken i klätterytan är täckt med gummiastfalt för att ge en mjukare underlagsyta.

Utanför grusgången börjar det något vildare och mer odefinierade gräslandskapet. Inom denna zon finns allt från mer slutna rum, olika lekredskap, träd och buskar till öppna gräsytor för yviga springlekar.

Gårdens allra vildaste och mest spännande zon utgörs givetvis av den kuperade skogsdungen. I slänten finns både yngre träd och några riktigt gamla och höga ekar. Här får den obearbetade naturmiljön erbjuda en spännande och inspirerande lekyta för barnen.

Sektionen visar byggnaden och dess förhållande till gården. Här kan man utläsa de olika zonerna med olika karaktär och material som är mer ordnade närmast förskolan och vildare ju längre bort man kommer för att till slut övergå i den kuperade skogsbacken.

Sektion B - B
1:200

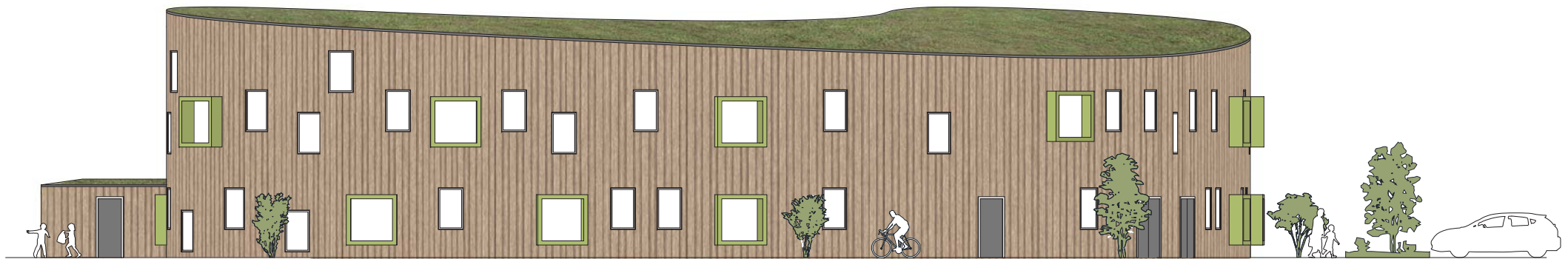

kulle

kojor

skogsbacke

FASADER

Fasad från öster
1:200

Fasad från söder
1:200

MATERIAL OCH KONSTRUKTION

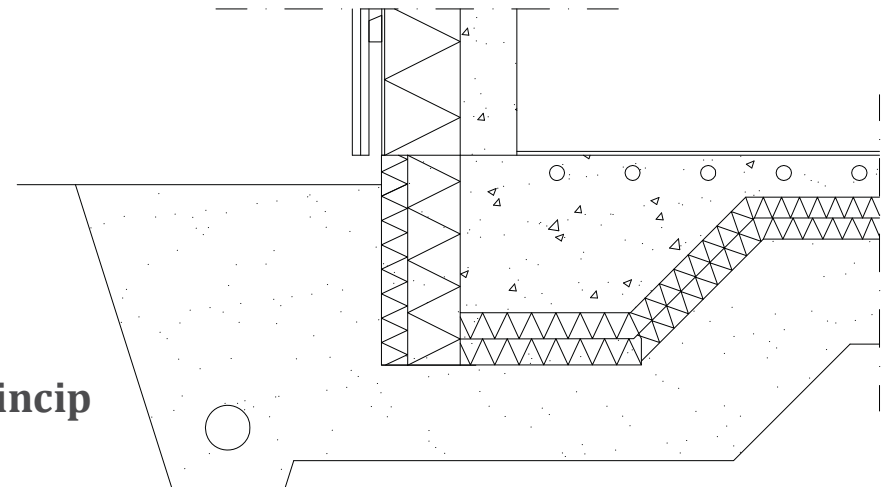
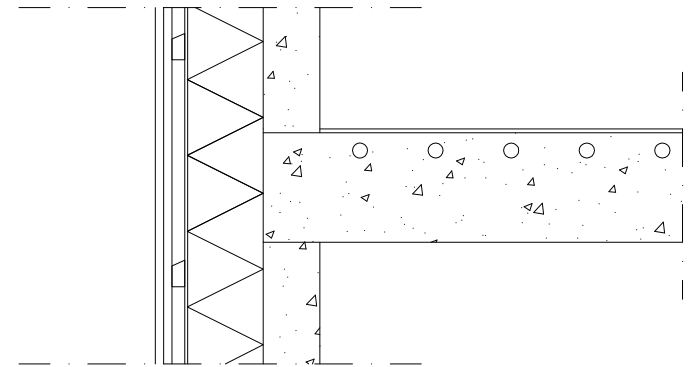
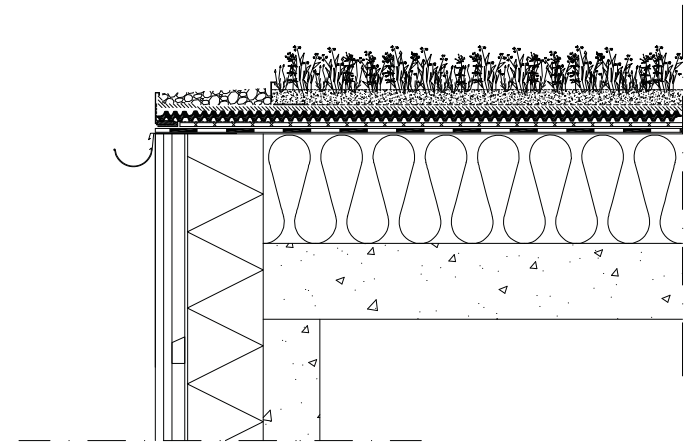
Konstruktion

För att få fram byggnadens välvda form är ytterväggarna konstruerade med en formgjuten betongstomme. Ytterväggarna utgör därmed byggnadens bärande element. Grunden är utförd som en klassisk platta på mark med ett bottenbjälklag i betong.

Valet av fasadmaterial syftar till att ge byggnaden ett naturnära uttryck. En stående lockpanel i obehandlad lärk blir därför fasadbeklädnad. Panelen följer byggnadens välvda form samtidigt som den ger en vertikal verkan i fasaden. Även takbeläggningen knyter an till det naturnära då det består av ett sedumtak som lutar ner mot parkeringen.

Interiört

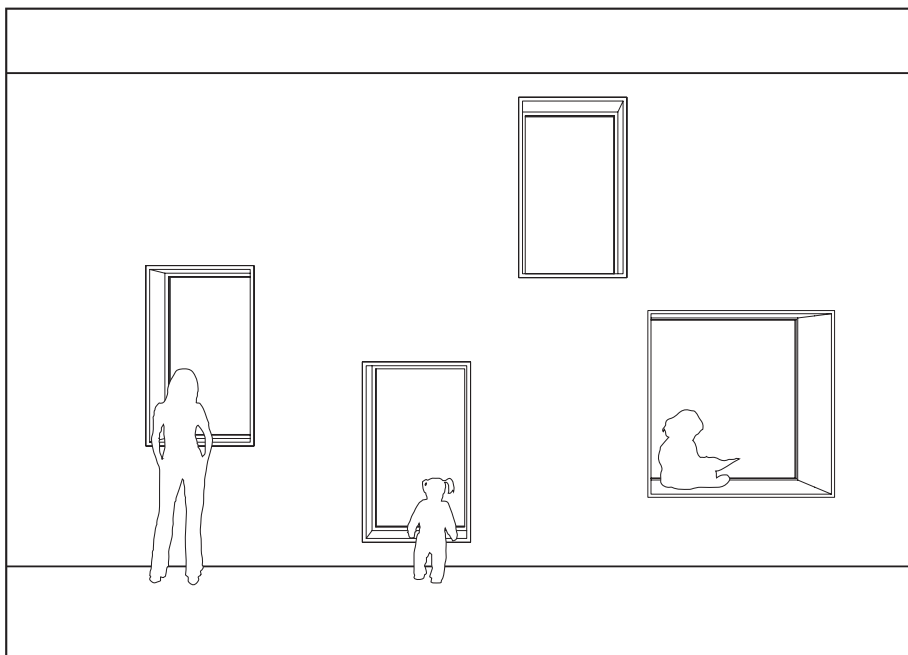
Uppvärmningen av förskolan sker via golvvärme, vilket ger behagliga golv för barnen att sitta på samtidigt som inga radiatorer täcker väggytan vid fönstren. Golvbeläggningen på avdelningarna består av en gummimatta. Detta material är både slitstarkt, stegljudsdämpande och tål väta vilket gör att det lämpar sig väl för en förskolemiljö.

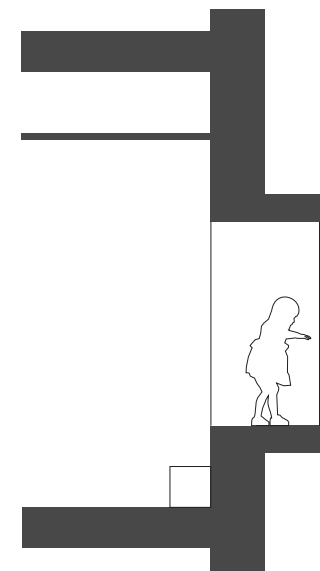
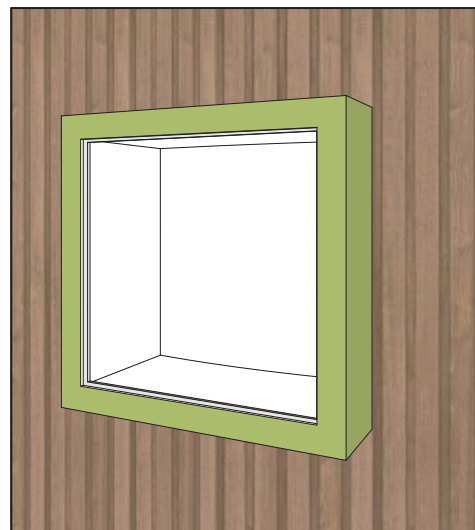
**Konstruktionsprincip
1:20**

FÖNSTER

På förskolan finns två fönstertyper. Den ena är ett traditionellt fönster med måtten 900 x 1500 mm. Denna fönstertyp är placerad i tre olika höjder. Den lägsta med en bröstning på 200 mm vilket gör det enkelt även för de minsta barnen att se ut genom fönstret. Den mellersta bröstningshöjden är på 1000 mm och den högsta på 2400. Den sistnämnda används bara på ett fåtal ställen på det övre planet där det inte finns något undertak och där takhöjden tillåter. Dessa högsta fönster syftar till att släppa in mer ljus och ge ytterligare rymd till de öppna rummen. Att placera fönstren på olika höjd ger ett varierat och spännande ljus i byggnaden som kommer att skifta under dagen.

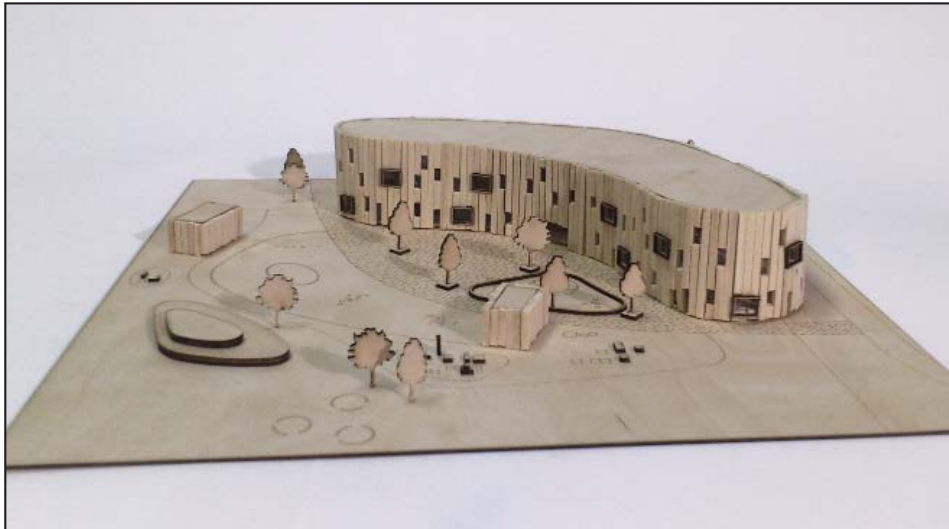
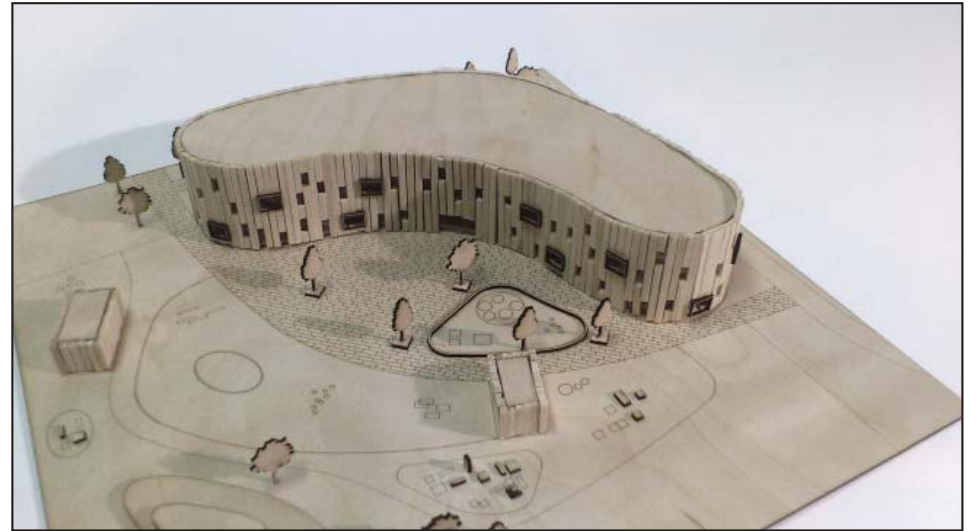
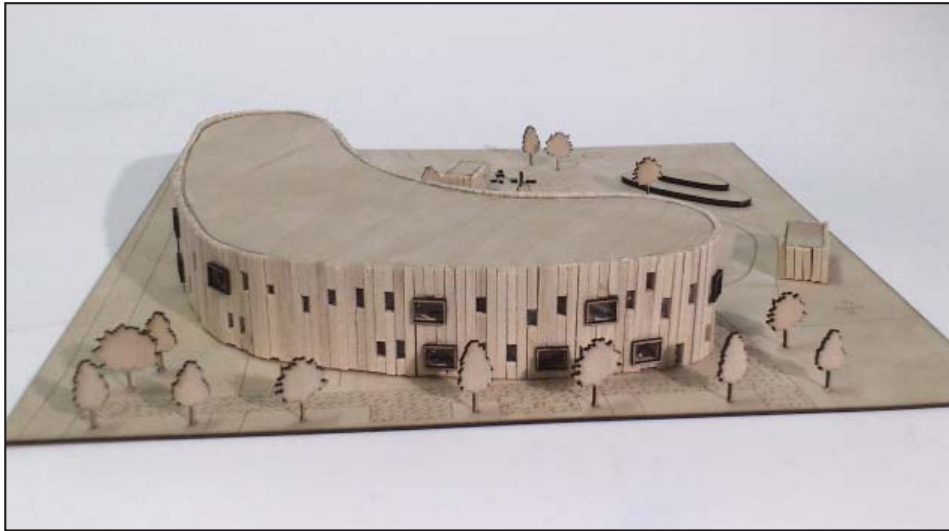

De olika fönstertyperna i byggnaden

Den andra fönstertypen är ett djupare fönster med måtten 1500 x 1500 mm. Fönstret skjuter ut från fasaden och en fönsternisch skapas. Dessa blir små rum i rummen och lagom stora för barnen att krypa upp i. Fönstren har en bröstningshöjd på 600 mm så att barnen ska kunna nå upp till nischen. Den utskjutande delen av fönstren blir en karaktäristisk fasaddetalj som bryter av mot den naturfärgade träfasaden med en klargrön nyans.

MODELLFOTON

Reflektion

SLUTDISKUSSION

Att genomföra det här projektet har varit en spännande och lärorik process där fokus har legat på barnen och deras behov. Mycket har handlat om att sätta sig in i barnens skala, deras fysiska begränsningar, deras fantasirikedom och deras upptäckarglädje. Att bygga för barn skiljer sig delvis från att bygga för vuxna, men på andra sätt är det väldigt snarlikt. Det handlar om att skapa en miljö där människor trivs, både vuxna och barn. I en sådan miljö kommer alla som vistas där må bra och utvecklas.

I mitt designförslag har ett fokusområde varit att skapa miljöer med stor variationsrikedom. Både inuti och utanför byggnaden har jag arbetat med att skapa ytor med olika karaktärer i olika skalor för att möjliggöra för ett brett spektra av aktiviteter. I stället för att förutbestämma vilka aktiviteter som ska utföras på en viss plats tror jag det är mer gynnsamt att skapa ytor där flera typer av aktiviteter möjliggörs.

Jag tror också att det är något positivt att uppnå en spännvidd mellan olika rumsliga motpoler. En skala där barnen kan hitta både det trygga och det utforskade, det lilla krypinet och det stora utrymmet. Med sådana kontrasterande rumsligheter kan barnens olika sinnesstämningar och behov tillgodoses.

Ur många aspekter tror jag att det handlar om att ta barnen på allvar. De är en del av vårt samhälle och det de möter tidigt i livet kommer att prägla dem även som vuxna. Kan vi med den byggda miljön förbättra deras förutsättningar och hjälpa dem att hitta sin väg genom livet? Och har vi råd att strunta i de kvaliteter som god arkitektur kan erbjuda?

REFERENSER

Tryckta källor

Björklid, P (2005) *Lärande och fysisk miljö - En kunskapsöversikt om samspelet mellan lärande och fysisk miljö i förskola och skola*. Kalmar: Lenanders Grafiska AB

Fridell, S (1998) Vårdmål och verklighet - Tankar kring miljö för ett barnsjukhus. I *Barnens rum* red. Berefeldt, G, ss. 63-82. Stockholm: Stockholms universitet.

Fröst, P (2004) *Designdialoger i tidiga skeden - arbetssätt och verktyg för kundengagerad arbetsplatsutformning* Göteborg: Chalmers tekniska högskola

Hammarlund, K G (1989) *Barnet och barnomsorgen - Bilden av barnet i ett socialpolitiskt projekt*. Halmstad: Bulls Tryckeri AB

Henningsson, L och Pernetun, J (2004) *Mångkultur i förskolan; arbetssätt, svårigheter, tillgångar och kulturella möten*. Kristianstad: Högskolan Kristianstad

Hult, M et al. (2011) *God ljudmiljö i förskola och skola - krav på rum, bygg- och inredningsprodukter för minskat buller*. Göteborg: Göteborgs universitet

Juul, J (2012) *Ditt kompetenta barn: på väg mot nya värderingar för familjen*. [Ny utg.] Stockholm: Månpocket

Lenninger, A och Olsson, T (2006) *Lek äger rum - Planering för barn och ungdomar*. Stockholm: Formas

Lokalsekretariatet (2012) *Ramprogrammet för förskole-/skolbyggnader*. Göteborg: Göteborgs Stad

Lundahl, G (1995) *Hus och rum för små barn*. Stockholm: Byggförlaget

Nordin-Hultman, E (2004) *Pedagogiska miljöer och barns subjektskapande* Stockholm: Liber AB

Pallasmaa, J (2006) An Architecture of the Seven Senses. I *Questions of Perception - Phenomenology in Architecture*. red. Holl, S, ss. 27-37. Tokyo: A+U Publishing Co

Persson, J och Persson, L (2009) *"Väggarna har vi och de kan vi inte göra något åt" - En studie av förskolepedagogers tankar om inomhusmiljöns betydelse för barns utveckling och lärande*. Kristianstad: Högskolan Kristianstad

Sjöström, J (1998) Barnens rum. I *Barnens rum* red. Berefeldt, G, ss. 7-12. Stockholm: Stockholms universitet.

Skantze, A (1998) Barns rum som möjlighetsrum. I *Barnens rum* red. Berefeldt, G, ss. 7-12. Stockholm: Stockholms universitet.

Törnquist, A (2001) *Tillförortens försvar*. Göteborg: Göteborgs Universitet

Utbildningsdepartementet (1998). *Läroplan för förskolan: Lpfö 98*. Stockholm: Fritzes.

Vecchi, V (2003) What kind of space for living well in school. I *Children, Spaces, Relations*. red. Ceppi, G och Zini, M ss 128-136. Milano: Reggio children, Domus Academy Research Center

Intenetskällor

Albertsson Wikland, K et al. (2002) *Tillväxtkurvor*
<http://www.rikshandboken-bhv.se> (2014-02-19)

Alfvén, M och Hofsten, K (2009) Barns Utveckling *Psykologiguiden* <http://www.psykologiguiden.se> (2013-10-14)

Göteborgs Stad (2013) *Statistisk årsbok 2013*. <http://www4.goteborg.se/prod/sk/statistik/statistikR5.nsf> (2013 10 09)

Persson, L (2012) *Fler barn men inte fler vuxna* <http://www.scb.se> (2013-11-12)